

Interview met de heer A. Hollebeek d.d. 6 november 2017

00.0	gezin
12.11	geloof
16.20	weeshuis
19.48	afscheiding kerken
28.45	Endegeest
32.55	kerken
40.53	gezin
42.20	seksuele voorlichting
1.02.37	leesbibliotheken
korte pauze	
1.05.02	mobilisatie oorlog
	NSKK
	Capitulatie Italië
1.54.30	bevrijding
	Churchill

I-1: Bent u in Leiden geboren?

G: Ja, ik ben geboren op de Morsweg, een bovenhuis, 136a. Mijn ouders zijn getrouwd in 1932, 4 juli. Mijn vader werkte bij de Armenraad. Mijn moeder is toen uiteraard gestopt met werken; zo was dat in die tijd. Zodra je ging trouwen, ging de vrouw stoppen met werken, want het huishouden was haar taak. Maar mijn oma, de moeder van mijn vader, die overleed in 1934. Die had nogal wat bezit. Dat wil zeggen van de erfenis, het deel wat mijn ouders kregen, hebben zij dus dat huis kunnen kopen. Ze hebben dus even gezegd: wat doen we met dat geld? We kunnen leuke dingen doen. Nee, het is verstandiger om een huis te kopen. En dat hebben ze gekocht, dat was nieuwbouw in de P.J. Blokstraat. Ik ben in september geboren en in december, toen ik drie maanden oud was, zijn we naar de P.J. Blokstraat verhuisd. Toen waren zij daar de eerste bewoners.

I-2: Weet u toevallig nog hoeveel zij voor dat huis betaald hebben?

G: Ja, ik kan het helemaal exact nakijken, maar het was rond de 5000 gulden. Dat rijtje wat er dus later bijkwam, al die mensen. Ik heb het voor een interview helemaal nagekeken, wat er toen rond 1940 woonde. Die ken ik allemaal nog bij gezicht en bij naam.

I-1: Welk nummer woonde u?

G: Op nummer 11. Dat klinkt heel raar. We waren het derde huis. Je had 7, 9 en 11. En hoe komt dat? Dat eerste stuk van de straat lag braak. Je kwam de straat in en dan had je rechts een stuk braakliggende grond en dan begon het eerste huis op nummer zeven. Vandaar dat, zodoende. En dan had je een ander huis en dan kreeg je de brandgang, de brandpoort achterlangs. En daar lag nog een stuk grond. Je keek en kon zo naar de achterkant van de huizen van de Zoeterwoudsesingel lopen. Dat is allemaal veranderd, want toen de oorlog uitbrak hebben de Duitsers de garage in beslag genomen voor eigen gebruik en er moest bijgebouwd worden. In de oorlog is dat stuk grond gebruikt voor weer een garage. Achter de eerste garage die er al stond, de Fordgarage. En mijn ouders hebben wel de kans gehad daarvoor, toen ze er kwamen wonen, om die achtertuin te verlengen. Maar dan moet het hele rijtje, al die bewoners, moeten dat doen. Want als er één of twee niet meedoen, zo zal het gegaan zijn, gaat het dus niet door. Ik vond dat geweldig. Want dan liep je de achtertuin uit, de brandpoort open en dan kreeg je een stuk land waar het zo hoog stond. Voor een kind is dat heerlijk om daar doorheen te struinen, te spelen met je kruiwagen enzovoort. Later kregen we een garage. Mijn ouders hebben dat een beetje gecamoufleerd door in de achtertuin lijsterbessen en boompjes te planten, zodat je kreeg wat schaduw van die bomen, ook op de muur. Dat gaf toch een patroon dat het een beetje gecamoufleerd was.

I-1: U zei: mijn vader werkte voor de Armenraad. Wat is dat?

G: Armenraad, ik heb nog nagekeken, ik weet het niet meer uit mijn hoofd, dat is ingesteld met de Armenwet van 1905. En waarom was dat? Kijk, in die tijd waren er natuurlijk geen sociale verzekeringen, dus niets. Er kwamen dus in het land in een aantal steden Armenraden en die bestonden uit personeel en een bestuur. En dat bestuur, zeg ik altijd, dat bestond uit mensen met dubbele namen. Dat waren toch gegoede burgers. En één van die bestuursleden was dus secretaris van het kantoor. En daarom werd de secretaris de baas genoemd. Maar die zat ook in dat bestuur. En dan ging het bijvoorbeeld over om de onderhoudsplicht. Als een vader dus niet meer kon werken, dan had hij geen pensioen. Dat moesten de kinderen opbrengen. D.w.z. die kinderen werden allemaal benaderd of ze wilden opbrengen voor de vader. De één wilde dat wel, de ander wilde dat niet. Dat was altijd veel gedoe. Het was ook vaak zo dat de vader zaterdags z'n zakje geld kwam halen en de kinderen brachten het op een andere dag, want die wilden die vader niet ontmoeten. Nee, dat was niet makkelijk.

I-1: Want die kinderen moesten daar zelf financieel aan bijdragen?

G: Ja, en dan werd ook gevraagd wat ze konden, wat ze wilden bijdragen. Verder was het zo dat, er was ook een fonds Bijzondere Noden. Dat betekent dus als er ergens financiële problemen waren, ook getalenteerde kinderen, die naar het conservatorium zouden kunnen of naar de academie voor beeldende kunst of anderszins. Er was geen geld voor en dan konden ze daar dan een beroep op doen. Dan werd er weer een fonds aangeboord. En ook een collecte. Zij stelden ook het collecteplan samen voor het hele jaar, wie wanneer mocht collecteren, maar ook wat voor collecte. Of het een straatcollecte zou worden of een huis-aan-huiscollecte. Dat waren allemaal dingen waar helemaal niks voor bestond.

I-1: En de taak van uw vader was?

G: Nou, hij is begonnen, u moet het zo zien, vader is geboren in de Groenesteeg. Daar had zijn moeder had daar dus een café. Een café op de hoek van de Groenesteeg en de Langestraat. Er waren twee cafés, schuin tegenover elkaar. Het huis waar het café geweest is van mijn oma bestaat nog steeds. Niet als café, maar wel het huis. En mijn vader vertelde dat hij, in de Langestraat had je dus die lage raampjes beneden in de kelder, daar gingen de biertonnetjes naar binnen. Dat moet een heel klein cafeetje geweest zijn. Zo van niet zitten, gezellig, nee, staande. En het verhaal gaat dat zaterdags als de arbeiders, dat waren toen nog arbeiders, hun loonzakje hadden ontvangen en dat ze dan regelrecht naar het café gingen en dat daar de glaasjes al ingeschonken stonden op de tapkast. Maar ook wel dat de vrouwen natuurlijk naar het café kwamen van: hé, hier met dat geld! Want die hadden de hele week op de pof gekocht bij de leveranciers en moesten dat allemaal afbetalen. Want je had in die buurt veel cafeetjes, maar je had dus ook de hele industrie daar. De Katoenfabriek zat daar, Zaalberg, Tieleman en Dros, noem maar op.

I-1: Hoe heette het café, weet u dat nog?

G: Nee, ik heb wel nog iemand ontmoet, een aantal jaren geleden, hoogbejaard en die wist zich dat café nog te herinneren. Dat het ook van [Arie] Hollebeek was [geb. Leiden 17-9-1858 als zoon van Klaas Hollebeek en Maria Margaretha Cramaa, overl. Leiden 11-5-1917]. Mijn oma [Susanna Maria Linschooten, geb. Leiden 20-2-1866, overl. Leiden 23-4-1934] was twee keer getrouwd, de eerste keer met ene [Hendricus] Van Welzen, daar had ze drie kinderen bij. Eén jongen en twee meisjes. Die is overleden. Toen is ze voor de tweede keer getrouwd; dat was mijn grootvader, van dezelfde naam. Maar die is overleden in 1917 toen mijn vader elf jaar oud was. Dus ik heb mijn opa niet gekend, mijn oma niet gekend. Maar hij heeft ook zijn eigen vader niet goed gekend natuurlijk. En toen hij van de lagere school kwam op de Middelstegracht, dat was een nieuw type school, een zogenaamde gangschool. Dat was een nieuw type school. De eerste was in de Pasteurstraat en op de Middelstegracht, dat was, de klaslokalen moesten aan één kant liggen van de gang. Maar wel zo dat het licht van rechts binnenkwam. Want die kinderen zaten rechts te schrijven, moesten rechts schrijven. Dat licht moest dus van links binnenkomen. En aan de andere kant van de gang daar waren de w.c. en het stookhok, de kamer van de conciërge, noem maar op. En toen kwam die van de lagere school af en ik meen in 1919 en toen besliste oom: hij moet maar gaan werken. Toen heeft hij drie maanden gewerkt bij een expeditiebedrijf en daarna is hij terechtgekomen bij de Armenraad als schrijver. Zo heette dat dan.

I-1: Maar toen was het nog een kleine jongen; hoe oud was hij?

G: 12, 13 jaar. Je moet je voorstellen, zat hij achter een typemachine in zijn korte broek. En het was er heel streng op kantoor. Want de baas die er was die stond met een horloge in zijn hand te kijken of ze wel op tijd waren. En er werd niet gesproken. Alleen al als je even met typen aarzelde, stond hij naast je, van: kan je niet verder? Zijn er problemen? Alleen aan het eind van de dag dan zei de baas, hij pauzeerde dan even: ha, fijn, straks naar moeder de vrouw. Maar ja, als je op dat kantoor zit als typist, als schrijver, dan wil je verder. Dus toen is mijn vader zoals zoveel jongens uit die tijd die verder wilden, die gingen naar Kennis is Macht. Dat was een instelling op de Pieterskerkgracht. Dat was een [Middelbare Handels-]avondschool. En daar kreeg je alle mogelijk zaken als vreemde talen, maar ook boekhouden en geschiedenis, enzovoort. De boekjes heb ik niet meer, maar ik heb ze wel gekend. Mijn vader had ze allemaal bewaard. Daar heb ik mijn eerste kennis over de vaderlandse geschiedenis, algemene geschiedenis uit gehaald.

I-1: Was dat een socialistische vereniging of zo?

G: Nee, er zal wel een apart boekje over bestaan over Kennis en Macht. Als je wat oudere Leidenaars tegen zal komen, die hebben ook verder opleiding gehad via Kennis is Macht.

I-1: Het geloof van uw ouders, wat was dat? Hadden ze een geloof?

G: Ja, mijn oma dus, m'n vaders moeder, die was lid van de Nederlandse Hervormde Kerk. Dat was de Staatskerk. Daar heeft hij ook belijdenis gedaan. In de Pieterskerk bij dominee Riemens. Dominee Riemens was natuurlijk ook zeer gezien iemand in Leiden als Doctor Riemens. Hij heeft ook veel geschreven. Het was een man met een puntbaard. Hij is later ook voorzitter geweest van Ex Animo. Er zijn foto's, dan zie je hem Ex Animo staan in de Hooglandse Kerk. Riemens zit dus middenvoor. Later is hij naar, na zijn emeritaat heeft hij naar ik meen gewoond in Zeist, Driebergen, die kant uit [overl. Zeist 13-3-1974]. En dan weet ik wel, als ik met mijn ouders op vakantie ging, dan kwamen we Riemens en zijn vrouw tegen. En dat was heel wat, dan ontmoette hij weer een oude catechisant. Van mijn moeders kant, die dus uit de polder komt, uit Aarlanderveen, Ter Aar, daar kom je naam Lek veel tegen of Van Fruchten [Hendricus Lek, geb. Haarlem 19-2-1872 als zoon van Hendricus en Aaltje van Maurik, tr. Leiden 24-5-1893 Susanna Fruchten, geb. Alfen 18-4-1872 als dochter van Karel Fruchten en Tiske Gerradina de Lange, overl. Leiden 15-12-1927]. En uit Wilnis, de Haarlemmermeer. Dat is een katholieke streek. De hele bollenstreek is katholiek voornamelijk. Dat begint al in Warmond, Voorhout, Sassenheim en Lisse. Kijk maar naar de kerken die daar gebouwd zijn. Hillegom. Die overgrootvader Lek was katholiek, die trouwde met een protestants meisje. Dat betekende in die tijd, ik praat over eind vorige eeuw, negentiende eeuw, dat dat meisje, de kinderen katholiek werden opgevoed. Hij was enerzijds dacht ik beurtschipper en verder werkte hij als wisselwachter op het station in Leiden. Hij werkte bij de Spoorwegen. Hij is echter in 1875 onder de trein gekomen. Hier staat het, mijn overgrootvader. Dat is dus de opa van mijn moeder. Hier staat: Hedenmiddag omstreeks half vijf heeft bij het verwisselen van een zandtrein aan het spoor de wisselwachter L., Lek dus, het ongeluk gehad onder een locomotief te geraken. Zowel been en schouder zo ernstig gekneusd werd dat hij naar het ziekenhuis moest worden vervoerd. Dat is dus het Academisch ziekenhuis, waar nu het Museum voor Volkenkunde in zit. [Hij overleed daar op zaterdag 25-9-1875]

I-1: Op welke dag is dat gebeurd, staat dat erbij?

G: Dat is op 21 september op een maandagavond in 1875. Hij was van 1838. [geboren te Mijdrecht 9-9-1831]

I-1: Wat betekende dat, dat ongeluk?

G: Hij is 's avonds overleden.

I-1: Wat betekende dat voor uw familie?

G: Dat betekende dat de weduwe, die heeft nog maar een half jaar geleefd [Aaltje van Maurik overleed 15-7-1876 in het Academisch Ziekenhuis; was geboren te Oudshoorn 10-8-1846]. Maar heeft nog gezegd: als ik kom te overlijden dan wil ik dat mijn kinderen protestants worden opgevoed. Zij overleed dus al dat jaar erop. In 1876. En toen zijn die kinderen, o.a. een baby, een stuk of vier, vijf kinderen die zijn terecht gekomen in het protestantse weeshuis, het Heilige Geest-weeshuis, aan de Hooglandse Kerkgracht. Daar heeft zij dus gezeten, daar heeft hij dus gezeten. Henk Lek, dat is dus

mijn opa. [Op 25-7-1876 werden in het weeshuis opgenomen de kinderen Lek: Jan, geb. 1-1-1870, Hendricus, 19-2-1872, Gijsbertus, 8-1-1874 en Pieter Hermanus, 15-2-1876]

I-1: Wat weet u van zijn ervaringen in dat weeshuis?

G: Nou kijk, die jongens gingen overdag het weeshuis uit. Die werden in de leer gedaan bij een baas om een vak te leren. Dat betekende dat als ze overdag uit die sfeer waren, dat ze ook nog wel wat konden snaaien onderweg. Maar die meisjes, zoals mijn oma dus, die was ook in het weeshuis, die zaten op de naaikamer. Die moesten allemaal huishoudelijk werk verrichten, naaiwerk.

I-1: Uw oma zat ook in datzelfde weeshuis? Dat is ook toevallig.

G: Mijn opa en mijn oma zaten allebei in dat weeshuis. Zij hebben elkaar daar ook leren kennen.

I-1: Een romance in het weeshuis eigenlijk!

G: Ja, maar een romance. Het was natuurlijk zo dat als ze daar zaten te naaien en ze deden het niet goed, moest alles weer uitgehaald worden. En ook het verhaal is, als je je eten niet opat werd het weggezet en dan kreeg je het de andere dag; al zat de schimmel erop, je kreeg het toch. Dat is geen prettige tijd geweest. Mijn moeder vertelde altijd dat als ze daar met haar eigen moeder liep, daar over de Hooglandse Kerkgracht, dat ze dan altijd zei: er liggen hier veel tranen van mij. En ze zijn eruit gekomen in 1893, toen gingen ze trouwen [24-5-1893].

I-1: Gingen ze toen trouwen vanuit het weeshuis?

G: Ja, ze zaten toen nog in het weeshuis. Kijk, je werd niet meerderjarig op 18-jarige leeftijd, dat was veel later. Ik meen dat het 23 was. Het weeshuis moest toestemming geven voor dat huwelijk [vertegenwoordigd door twee regenten].

I-1: En tot die tijd werkten ze natuurlijk allebei?

G: De één zat binnen, de ander zat bij een baas.

I-1: Maar mochten ze de verdiensten houden of ging dat naar het weeshuis. Weet u dat?

G: Dat weet ik niet, ik denk dat...

I-2: Misschien dat ze een zakcentje kregen?

I-1: Hadden ze eigen spaargeld, denkt u, of dat zal waarschijnlijk...

G: Maar dat moet ik er even bij zeggen, mijn oma was lid van een afgescheiden kerk. Je moet het zo zien, in 1834 heb je de Afscheiding. Een groep mensen gaan weg uit de Hervormde Kerk, omdat ze vinden dat de Hervormde Kerk teveel van het pad der vaderen is afgeweken. Ze wilden dat het hersteld wordt. En dat is een heel lang verhaal, dat laat ik nu schieten. In elk geval, in Leiden heb je daarna twee groeperingen die zich afgescheiden hebben. Dat heet dan oorspronkelijk Christelijk Afgescheiden Gemeente en later Christelijke Gereformeerde Gemeente. Die hebben dus twee kerkgebouwen. De één zit aan de Middelstegracht/Hooigracht. Dat gebouw bestaat niet meer. En de ander die zat aan de Herengracht. En daar is in de 19e eeuw een kerkgebouw gebouwd, waar nu de Vrijgemaakten in zitten, nu de Christelijk Gereformeerde Gemeente gebouwd. In 1886 vindt de Doleantie plaats, gaan er weer een groep mensen uit de Hervormde Kerk, onder aanvoering van Abraham Kuijper. En die kerken dan in de Oude Vest-kerk. Dat gebouw staat er nog steeds, maar het is geen kerk meer. Dan komt in 1892, dan gaan ze samen; dat heet dan de Vereniging. Want twee afgescheiden groeperingen en allebei uit de Hervormde Kerk, dat moet toch samen kunnen. Goed, die zijn samengegaan, Samen op weg, toen al, 1892. Niet alle Christelijke Gereformeerde Gemeenten zijn meegegaan op dat moment. Die bleven dus Christelijke Gereformeerde Gemeente. Dat is dus ook in Leiden gebeurd. Dat werd de oorspronkelijke [...] Herengracht; Hooigracht werd de A genoemd, een A-kerk. De Herengracht werd de B-kerk, de Oude Vest werd C-kerk.

I-1: En uw grootouders, waar zijn die getrouwd? In welke kerk?

G: Dat is geweest aan de Herengracht. In 1893. En daar hebben ze pas in 1894 belijdenis gedaan. Dat was [bij] de predikant, dominee Holster. Nou is het zo dat er toch een groep was die zei: het gaat ons te snel. Holster die ging in 1903 [=1902] met emeritaat, er kwam een nieuwe predikant, dominee Wisse uit Den Haag [=Middelburg], gereformeerd predikant. Die heeft teveel gepusht om die samensmelting helemaal compleet te maken. Dat heeft toch kwaad bloed gezet. En ook gezien de opvattingen van Kuijper. Die zijn er dus uit gegaan. Weer een kleine groep uit de Herengrachtkerk. Het is ook zo, er zaten ook mensen in, die waren bij een fabriek, b.v. Tieleman en Dros. Die zat ook in de Afscheiding. Maar als de directeur niet wegging, dan bleven de arbeiders uiteraard ook zitten.

Want dat was hun broodheer. Die kleine groep, die de Christelijke Gereformeerde Kerk weer wilde voortzetten, die was aan het zwerven. Die hadden geen kerkgebouw meer. Die hebben o.a. in de Rembrandtstraat gezeten. Die hebben ook in het gebouw van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen gezeten, waar later Sociale Zaken heeft gezeten. Waar nu studentenappartementen worden of zijn gebouwd in combinatie met de brandweerkazerne [Steenschuur hoek Langebrug]. Daar is mijn moeder in 1904 gedoopt, in dat gebouw van de Maatschappij.

I-1: En even naar uw grootvader. Wat voor beroep had hij?

G: Hij is in de leer geweest bij een timmerman, een timmerbedrijf. Ik meen van Splinter; daar wil ik even van af zijn. Die had dat bedrijf op de Mare. Dat was een timmerbedrijf wat veel werk voor de overheid deed. Dat betekent ook dat ondanks de crisis in de dertiger jaren mijn opa nooit werkloos is geweest.

I-1: Heeft hij misschien veel gewerkt voor de volkshuisvesting of voor...?

G: Nee, meer gebouwen. Ik zal één voorbeeld noemen waarvan ik weet, dat is het museum Natuurlijke Historie aan de Raamsteeg. Dat grote gebouw met die imposante ingang tegenover de Jacobsgracht. Mijn opa woonde toen op de Oude Singel en ging elke dag met zijn timmermanskist op de schouder lopend naar de Raamsteeg. Ik heb die timmermanskist met z'n inhoud nog steeds. Met oude, ja, dat zijn hele mooie gereedschappen, met koperbeslag. Ja, geweldig. Op een middag kwam hij thuis en zei: "Vrouw, ik heb een huis gehuurd". Dat was een huis wat wij in de volksmond noemen het Oude Levendaal. Dat is een stukje Levendaal vanaf het Steenschuur tot aan wat nu de Korevaarstraat is. Toen was het Levendaal nog helemaal gracht en de Korevaarstraat was de Zijdgracht, met 'De Oranjeboom', de molen. Er was helemaal geen Korevaarstraat. Toen zijn ze verhuisd naar het Oude Levendaal per schip. Want je kon natuurlijk met de boot overal komen in Leiden. Dat was geen probleem, zoveel grachten in Leiden. Je kon overal komen. Dus hij is per schip verhuisd; dat vind ik altijd nog een mooi verhaal.

I-1: Die woning die huurden ze, weet u nog voor hoeveel? Wat was het voor woning?

G: Dat is een bovenwoning. 6b was een bovenwoning, maar beneden het pakhuis was ook 6b. Het hele pand.

I-1: Bestaat het nog?

G: Ik kan het laten zien, kijk. Zo heb ik het ook nog gekend. Dit is het Oude Levendaal, dit is dus verbouwd met de fabriek van Le Poole. En dan heb je hier...

I-2: Welke fabriek was dat, van Le Poole?

G: Van Le Poole, ja, ook een katoenfabriek. Sijetfabriek, allemaal textiel. Je had van Le Poole, Parmentier, noem maar op. Kijk, en dan is dit het huis.

I-1: Dat zal er waarschijnlijk nog wel staan, denk ik.

G: Ja, het staat er ook nog. Want dit is de synagoge, hier het Joodse schooltje. En dit pand is 6b, want dit is 6a. Dat is heel merkwaardig. Dus 6b betekent dus niet bovenwoning, nee, het hele pand [tot 11-1906 was nr. 6 een stal en werd toen gesplitst in 6a en 6b]. Mijn moeder heeft daar gewoond tot aan haar huwelijk in 1932. Maar het mooie is, mijn opa is daar blijven wonen, die is in 1938 overleden [24-7-1938]. Toen hebben er even andere mensen in gewoond. Maar uiteindelijk is een jongere broer van mijn moeder daar weer komen wonen. Ik ben er ook zelf vaak geweest, dus ik ken dat huis goed. Ik heb er ook geloged, want als mijn ouders weggingen, sliep ik in het kabinetje. En mijn oom was loodgieter, die maakte mooie dingen voor mij. Allemaal bijzondere dingen zaten in dat huis. Daar kwam ik heel vaak, heel graag. Dat betekent ook dat, je had hier een ijspakhuis. Hier heeft later Perquin gezeten, of Perkien zeggen ze in Leiden; kolenpakhuis. Waar pas die gevelsteen daarnaast is geplaatst. Daarnaast is een ijspakhuis. Dat betekent, die grote blokken ijs, dat ging naar slagers toe en restaurants. Met die grote pikhaken, want men had geen, tegenwoordig hebben een koelkast. Dat waren ijskasten waar die blokken in gingen. Zo was het ook zo, daarna heb je een ijsfabriekje gehad op de Nieuwstraat [53a, A. van Tuijn]. Dat is het enige moderne pandje wat daar staat. Nieuwstraat, daar zit nu een voor[zetglas] perspexglas-bedrijfje in. Maar dat is als ijsfabriekje, dat heb ik ook gezien dat daar die ijsstaven uit kwamen. Goed, daar zijn ze dus gaan wonen. Mijn opa, het verhaal gaat dat bij het plaatsen van de leeuw, als je voor dat Museum van Natuurlijke Historie staat, boven staat een beest op, een leeuw.

I-1: Boven de ingang bedoelt u?

G: Ja, boven op de top. Dat bij het plaatsnemen daarvan de arbeider daar naar beneden gevallen is en dat niet overleefd heeft. Dat is dus het verhaal, ik weet niet of dat waar is. Dat werd altijd in de familie verteld.

I-1: Dat gebeurde wel 'ns; er waren veel ongelukken in de bouw.

G: Ik weet ook nog, mijn opa heeft onderhoudswerk verricht bij Endegeest. Daar zit ook nog een verhaal aan vast. Wat is nou het geval? Familie, een andere familie die nog in de Bollenstreek woonde, daar was een meisje, een dochter, die wou niet naar het klooster. Het is natuurlijk altijd in een katholieke familie, het liefst één moest pastoor worden en de ander... Kijk maar in De Lakenhal, dat hele grote schilderij daar hangt, van Geeraerts, met dat katholieke gezin erop, één meisje dat non is geworden. Dat was toch een wens. Mijn opa die werkte, althans, dat meisje wou dus niet naar het klooster. Toen heeft die vader ervoor kunnen zorgen dat via, met behulp van de huisarts of iets, dat dat meisje in Endegeest terecht kwam. Werd opgenomen.

I-1: Dus die werd toen in een gesticht geplaatst?

G: Dat was toen een krankzinnigengesticht, ronduit gezegd.

I-2: Omdat ze geen non wilde worden?

G: Ja, ze heeft dus daar geprobeerd zelfmoord te plegen, haar polsen geprobeerd door te snijden. Ze was helemaal geïsoleerd daar. Niet in de isolatiecel, maar in de isoleercel. We gebruiken isolatie tegenwoordig voor andere dingen. Mijn opa werkte dus als timmerman en kwam daar opeens een naam tegen en dacht: hé, dat is familie van mij. Het verhaal gaat dat hij dat tegen zijn vrouw heeft gezegd en dat mijn oma met mijn moeder regelmatig naar Endegeest ging om dat meisje op te zoeken. En gezegd: "Hou je rustig, wij zorgen dat je eruit komt". En dat is uiteindelijk ook gebeurd. Ze is eruit gekomen, is getrouwd en kinderen gekregen.

I-1: Wat een tragedie!

I-2: Wat een naar verhaal. Er gebeurden vroeger wel meer rare dingen.

G: Ja, vroeger. Weet je hoe vroeger amandelen geknipt werden?

I-1: Vertelt u eens.

G: De GGD had op het eind van de Mare, daar gingen wij nog naar toe voor sportkeuringen, die hadden een gebouw, de Geneeskundige Dienst. Daar gingen kinderen naar toe, die stonden op een rij. De arts kwam langs en achter elkaar, geen verdoving of niks. Klaar en naar huis. Zo ging dat. Wat betreft mijn ouders, die wilden trouwen, ze hebben verkering gekregen. Hoe, dat weet ik niet. De liefdesbrieven die er waren, kistjes vol, die heb ik nog gezien, maar die hebben ze waarschijnlijk wel vernietigd. Ze vonden niet dat ik dat moest weten. Dat vond ik wel jammer hoor, want ik was ontzettend benieuwd. De moeder van mijn vader die zei: "Ik kom niet op jullie trouwen". Want het was afgescheiden. Kijk, die echte Hervormden werden beschouwd als scheurmakers, de [...] en die afgescheidenen die zeiden: dat is geen kerk meer; dat is een club, een vereniging. Maar uiteindelijk in 1932, 4 juni [=juli], bij het trouwen was ze uiteindelijk wel aanwezig. Ook bij de ondertrouw.

I-1: Bij welke kerk was dat?

G: Toen zijn ze uiteindelijk natuurlijk toch getrouwd in de Christelijke Gereformeerde kerk aan het Steenschuur en die was uitgebreid, toen al. Je moet de voorstellen, het Steenschuur, je hebt al die grote huizen met die trapgevels. Dat was niet de ingang van de kerk, waar nu die sportschool in zit.

I-1: De Opstandingskerk heet dat.

G: Dat was pas veel later. Het was dus de Christelijke Gereformeerde Gemeente, onderdeel van de Christelijke Gereformeerde Kerk. Pas na de oorlog werd dat Christelijke Gemeente kerk hier en werd het Christelijk Gemeente Kerken. Dat had weer te maken met een kleine afscheiding vlak na de oorlog. De Gereformeerde Kerk in Leiden was ook een onderdeel van de Gereformeerde Kerken. Om te benadrukken dat de laatste Kerk, in tegenstelling tot de Hervormde Kerk, was autonoom. Alleen op een [...]synode natuurlijk. Het was een zelfstandig iets. Je ging er bij de Boomgaardsteeg in, die loopt van de Breestraat naar de Langebrug. Daar heb je en de achteringang van de Lodewijk en je hebt ook de ingang van de Christelijk Hervormde [=Gereformeerde] Kerk. Je ging door de tuin en dan kwam je in een heel klein gebouwtje. Dat was van één of andere traiteur. Daar werden dus feestjes gegeven. Er werden ook voor meisjes die uitkwamen met dansles, die gaven daar hun jaarlijkse

uitvoering. In die tijd was er ook nog een balkon, waar de moeders zaten om te kijken naar de kinderen. Daar hebben ze dat pandje gehuurd en daar zijn ze in 1904 terechtgekomen. Dat was toen een heel klein kerkje. Ingang dus via de achteringang. Het enige was wel, je kon in het huis naast de Opstandingskerk, daar woonde dus een oudoom van mij. Die had een poort daarnaast, die poort is er nog steeds.

I-2: Is dat waar nu een pension sinds kort is, een bed and breakfast naast de Opstandingskerk?

G: Dat weet ik niet. Je hebt de Opstandingskerk en rechts daarvan heb je een groene deur met twee van die zuiltjes, pilaartjes. Dan heb je een lange gang en als je die helemaal in liep, zo weet ik het me nog te herinneren, dan ging je linksaf de deur door en dan kwam je in dat huis. Naast de kerk en in dat huis, daar vandaan kwam je in de kerk.

I-2: En hoe heette die oom van u?

G: Dat was oudoom Holstein. Die kwam uit Amsterdam, die was al vroeg gaan rentenieren. Het was de oudoom die het allemaal voor het zeggen had in de familie.

I-1: Hoe was de sfeer in die kerk? Waren ze zwaar op de hand, heeft u daar ervaringen bij?

G: Het is een kerk van begin 1904, de heroprichting dan, ja, dat was gerust gezegd een orthodoxe kerk. Maar ze beschouwden zichzelf als orthodox, of als de Marekerk [Gereformeerde Bond?], maar het was geen zwartekousenkerk. Zwartekousenkerk was de Gereformeerde Gemeente, op de Nieuwe Rijn [75/76, bij de], Middelstegracht. Maar het was een kerk waar de ouderlingen en de dominee in het zwart liepen natuurlijk. Zeker op de zondag. De dominee liep de hele week in het zwart. De psalmen werden [...] op hele noten gezongen, de Bijbelse Statenvertaling. Mannen en vrouwen zaten wel bij elkaar. Vrouwen met een hoedje op en de mannen een hoed, die deden ze in de kerk af. Voor de dienst begon dan gingen de mannen staan even bidden achter de hoed zo voor hun gezicht. Dus als je binnenkwam en er stond iemand zo te bidden, dan moest je wel even wachten tot hij klaar was. En bij het begin van de dienst, als de predikant binnen werd gebracht, het was toen: [...] de preekstoel was een soort bastiljon. Daar stond een kuipje naast de predikant, daar ging hij zitten. Dan zag je hem niet, daar kon hij lekker wegduiken. Daarvoor was een voorlezer, die was in die tijd. Die las de wet voor en het bijbelgedeelte. Je had twee diensten, 's ochtends om tien uur en 's middags om vijf uur. Dat was een catechismusdienst. Ik weet wel, ik moest 's middags altijd mee. Als ik dan in de kerk zat tussen mijn vader en moeder in zat, dat ik tegen mijn moeder aan in slaap viel. Dan werd ik wakker bij de tussenzang en dacht dan: ha, het is bijna afgelopen. Het was over de helft. De dienst begint met een introductie, waarover gepreikt gaat worden. Dat is altijd het leukste stukje. Dat was een beetje naar de realiteit toe, het alledaagse. Dan kreeg je een preek, altijd standaard in drie punten. Twee punten voor het tussenzang en na de tussenzang het derde punt met daarna nog een toepassing. En er werd in het gebed nog eventjes de hele preek nog dunnetjes over gedaan. Vandaar dat die diensten ook zo lang duurden.

I-2: Hoe lang duurden die, denkt u?

G: Gemiddeld toch wel van tien tot half twaalf. Maar je kon ook wel eens een predikant hebben, dat heb ik ook meegemaakt. Dan kwam er eentje uit Apeldoorn van de Theologische Hogeschool. Dat was heel wat als de professor kwam preken. Die preekten zonder papiertje, ze hadden niks opgeschreven, allemaal uit het hoofd. En dan weet je wat er gebeurt als iemand uit zijn hoofd preekt, dan kan het lang duren. En dan zei hij om kwart voor twaalf: Oh, de tijd is mij ontschoten. Nou, alsof hij dat niet wist.

I-1: Ja, ja. Maar u bent dus opgegroeid in die kerk en de oorlog staat al een beetje te beginnen. Je hoort dat Gereformeerden nogal actief waren in het verzet. Heeft u daar herinneringen aan uit die kerk?

G: Nee, totaal niet. Het is inderdaad zo dat bij de Gereformeerden van huis uit meeste aantal hebben gehad aan het verzet. Procentueel meer dan de Hervormden. En wat er bij de Christelijken was, dat weet ik dus niet.

I-1: Dan gaan we even terug naar uw ouders.

I-2: Uit wat voor gezin meneer zelf komt, broers en zussen, was u enig kind?

I-1: We gaan naar de P.J. Blokstraat, waar uw ouders vrij snel dankzij een erfenis naar toe konden verhuizen.

I-2: Ja, dat wilde ik al eerder vragen. U zei in het begin van het verhaal, er was best aardig wat geld, zodat hij dat huis daar kon kopen. Waar kwam dat geld vandaan?

G: Wel, ik zeg altijd maar: over de rugen van de arbeiders. Mijn oma had dat café gehad en die heeft kennelijk toch huisjes gehad.

I-2: Kennelijk, dat weet u niet zeker?

G: Nee, niet zeker. En dat moest met een andere broer en twee halfzussen en zij moest dat gedeeld worden.

I-1: Nou, dan is er in die tijd een aardig vermogen gespaard. Was het café, het onroerend goed, ook in handen van uw grootouders?

G: Dat weet ik niet.

I-1: Dus dankzij die erfenis kwamen ze in een mooi nieuw huis in de P.J. Blokstraat. Dan het gezin waar u bent opgegroeid. Heeft u nog andere broers en zussen?

G: Ik ben enig kind gebleven.

I-1: Bijzonder in die tijd.

G: Ja, maar, we weten het niet. Laten we het zo zeggen. Ik ben opgegroeid in een tijd dat je over zulke zaken niet sprak. Als er überhaupt over geboorte of wat dan ook en ik kwam de kamer binnen, dan gingen ze op iets anders over. Maar ik heb altijd het idee, dat weet ik ook via tantes, dat mijn moeder die zwangerschap vreselijk vond. Om met een dikke buik te lopen. In die tijd had je niet die positiekleding die je later had, maar ook niet zoals nu. Dat men zegt: laat het maar zien. Nee, het moest verstopt worden. Dat vond ze vreselijk. En ik denk dat dat de reden is, dat ze zei: eens, maar nooit meer.

I-2: Maar als ik erover door mag, misschien weet u het antwoord niet, eens maar nooit weer. Er waren geen voorbehoedsmiddelen. Wat concluderen we nu?

G: Nee, er waren geen voorbehoedsmiddelen. De pil bestond nog niet, het condoom was er wel. En dat kon je kopen op het Steenschuur. Daar had je een soort drogist. Als je van de Breestraat afliep, stak de Steenschuur over dan had je een drogist. En als je dan naar binnen keek, daar zag je dingen en dan dacht je: wat is dat?

I-1: Het kon natuurlijk niet openlijk gekocht worden.

G: Het andere was, de onthouding helemaal. Ik heb altijd het idee, dat mijn vader was, ja, dat was een gezonde man. Die graag naar vrouwen keek. Hij zal niet vreemd zijn gegaan, voor zover ik weet, maar er gaan verhalen door de ronde. Maar wat was de oplossing in die tijd? Dat was de spoelfles.

I-1: De spoelfles?

G: Het bewijs heb ik, als je een boek leest van Yvonne [Vonne] van der Meer, op een bepaalde pagina gaat het over de spoelfles. Als je leest Carry Slee over haar jeugd, wat is dat dan? Dat is dan een fles met een slang enz.; dan is het de bedoeling dat na de gemeenschap de vrouw als de bliksem naar de douche gaat om te spoelen. En ik weet, die fles stond bij ons. Ik heb die fles gezien en dacht: wat is dat? Je vroeg dat niet, waar is dat voor? Op een bepaald moment was die ook weg, dan was het niet meer nodig. Maar ik heb die fles gezien. En pas later, jaren later, toen ik die twee boeken las van Yvonne van der Meer en Carry Slee, toen dacht ik... En de Forsythe Saga van John Galsworthy is verfilmd, twee keer. En de tweede keer gaat de vrouw die met die ene vervelende man moet trouwen en hij helemaal geen sex wil, die zie je dan in de tweede, dan zijn ze in Engeland ook wat verder natuurlijk met filmen. Want de eerste keer kon dat ook niet, dan zie je die vrouw ook snel naar de douche gaan om te spoelen.

I-2: Er waren ook geen douches toendertijd.

G: Nee, je moet het zo zien. Op de Morsweg 136a had je alleen de keuken, granieten aanrecht, waste je je. Ik werd uiteraard in een teiltje later gewassen. In de P.J. Blokstraat, een nieuwbouwhuis, heel goed huis. Dat eerste rijtje was echte goede vooroorlogse bouw, prachtig, maar geen douche.

I-1: U was waarschijnlijk blij dat er stromend water was, dat er geen pomp was. Dat er leidingwater was.

G: [...] Het is wel zo, mijn ouders, ik sliep beneden voor en achterkamer, kamer-en-suite met schuifdeuren. Dan kreeg je een trap naar boven; voor links had je een klein kabinet. Voor een werkkamer voor mijn vader, achter een slaapkamer van mijn ouders en nog een kabinet. Met uitgang

naar het balkon. En ik weet me te herinneren, ik sliep daar, in dat kabinet. Ik heb wel last gehad, want we hadden een beetje kleurige gordijnen, daar werd ik een beetje naar van. Ik weet nog, vlak voor de oorlog hebben we daar een badkamer laten maken. Ik zie nog die mannen bezig met zo'n rol over die granieten vloer om een douche te maken. En er kwam een wastafel met een geiser. En er werd ook een gaskacheltje geplaatst. En toen verhuisde ik naar het kamertje aan de voorkant, het kabinet. Daar heb ik dus de hele oorlog geslapen en mijn nachtmerries gehad. Na de oorlog zei de arts: hij moet een grotere kamer hebben, hij moet ruimer slapen. En toen kreeg ik de kamer aan de voorkant. Daar zijn de nachtmerries minder geworden, afgenomen.

I-1: Heeft u daar veel last in die tijd gehad? Kwam dat ook omdat de oorlog toen zo'n beetje uitbrak?

G: Nee, ik denk dat het in mijn gestel heeft gezeten, die nachtmerries. En ik weet ze nog te herinneren. En zelfs zo, ik wist dat als ik naar bed ging of ik die nacht een nachtmerrie kreeg of niet. Dat hoorde ik aan bepaalde geluiden in mijn oren. Dat dacht ik, nou gaat het voorbij, dan heb ik er last van. Maar mijn ouders hadden op de slaapkamer een wastafel en in de douche was een wastafel en in de voorkamer was trouwens ook een wastafel. Dat was dus wel luxe.

I-1: Een echt modern luxe huis.

G: Maar geen centrale verwarming uiteraard. Je had dus een kachel in de woonkamer. Dat was zoals dat heette een Salamander [...] Die brandt de hele winter, zonder dat hij uitgaat. Je moet er natuurlijk wel wat instoppen. [...] En in de voorkamer had je een haard. In de salamander kon je cokes doen, bruinkool, turf. Maar de haard moest op antraciet. En antraciet was veel duurder. En het was ook zo met die kachel. Die werd pas na drie oktober, dat was het sein in Leiden, dan kwam van de zolder, hij was opnieuw gekit aan de binnenkant, de schoorsteen was geveegd, werd ie verplaatst en mocht er gestookt worden. En als het koud werd gingen de schuifdeuren dicht. In de winter was de voorkamer een ijskelder. Ik heb daar heel wat uurtjes doorgebracht in de kou, want daar had je ook twee boekenkasten staan. Alleen met de feestdagen Kerst, Oud en Nieuw of een verjaardag, dan gingen de schuifdeuren open en dan ging de haard aan. Dat was geweldig, dan had je in twee kamers verwarming. Warmte, dat was heerlijk. We hadden de keuken, de bijkeuken. Tegen de bijkeuken buiten was het kolenhok. Dat was heel prettig. De kolen die gebracht werden, die konden buitenom door de brandpoort. Je had binnen geen vuil. Op de Morsweg stond het kolenhok nog op zolder. Dat wil zeggen, als de kolenboer kwam moest je de lopers van de trap halen, twee trappen af. Die stapten naar boven, je ziet die kolenboeren met zo'n zak op hun hoofd. Daarna moesten die twee trappen gesopt worden, dan zat het hele huis onder de kolenstof. Dat had je daar in de P.J. Blokstraat niet meer. En de kolen werden gekocht, dat was ook merkwaardig, werden in het vroege voorjaar gekocht, want dat heette nog voor de zomerprijzen. Als je ze later ging bestellen dan waren het de zogenaamde winterprijzen. Dan waren ze duurder. In het vroege voorjaar, als er niet gestookt werd, dan ging de kachel naar boven. Koud of niet, de kachel ging weg, want dan begon de grote schoonmaak. Dan werden de kolen dus al gebracht en dan was het mijn taak om twee kisten vol te scheppen. Dan ging je naar buiten, ook als er sneeuw lag of het koud was. Al had je geen zin, dan moest je toch naar buiten naar dat kolenhok, om twee kisten klaar te zetten. Elke dag. En dat aanmaken was heel simpel met wat houtsnippers en wat [...] van papier, dat ie ging trekken. En dan kolen erbij. Als die goed ging trekken dan kon je hem volgooien en dan kon je hem de hele dag laten branden. Dan had je zo'n schuif om hem hard en zacht te laten branden. Dan liet je hem in de avond uitgaan. En de andere ochtend moest die kachel weer opnieuw aangemaakt worden, maar dan moest je eerst de sintels eruit halen. Dan keek je wat er gebruikt was en de asla legen.

I-1: Dat mocht u allemaal doen natuurlijk.

G: Nou, dat aanmaken niet, maar wel die kisten halen.

I-2: Mag ik nog even terug en dan ronden we dat stukje af en houden we pauze.

Terug naar: over sex werd helemaal niet gesproken, wat u zei over die winkel die condooms verkocht. Heeft u überhaupt uw ouders weleens bloot gezien?

G: Nee.

I-2: Dat hoor je weleens meer van oudere mensen.

G: Dat wil zeggen, later in mijn pubertijd was het zo dat mijn vader altijd opstond als eerste en m'n moeder nog even in bed lag, dat ik nog even bij mijn moeder kroop even in bed. Dan deed ik of ik

sliep en dan ging mijn moeder zich wassen aan de wastafel. En daar heb ik haar blote rug gezien en haar blote borsten. Daar heb ik een tekening van gemaakt uit mijn hoofd.

I-2: Echt?

G: Ja, ik kon aardig tekenen. En mijn moeder heeft die tekening ontdekt.

I-1: Hoe reageerde uw moeder?

G: Dat vond ze niet leuk. Het was afgelopen, was het standpunt.

I-1: U mocht ook niet meer bij haar in bed en de mogelijkheid dat u wat zag...

G: En de seksuele voorlichting heb ik gekregen later in de pubertijd. Want ik zal je dit vertellen. Ik zat op de lagere school, misschien in de vierde klas, toen ging ik er nog steeds vanuit dat een man en een vrouw er hetzelfde uitzagen. En dat ik dat bij hoog en laag staand beweerde tegen klasgenootjes op de brug naar de Kraaierstraat. Dat weet ik me nog te herinneren. Want dat wist ik niet, hoe moest ik dat weten? Ik heb geen bloot gezien, er waren geen...

I-1: Toen was u al tien jaar oud.

G: Ja, dat wist je niet. En ik had ook geen broers en zusjes.

I-2: Ja, dat is het, daarom vraag ik het.

G: Ik wist het niet. Pas later ben ik erachter gekomen dat een jongen of meisje, mannen of vrouwen, er anders uitzagen. Maar dan wist je verder nog niets hoor.

I-1: Wie heeft die seksuele voorlichting dan gegeven?

G: Op een bepaald moment vond ik een boekje op mijn bureau, toen zat ik al dik op de middelbare school. "Man en vrouw schiep hij hen", van professor Aalders. Ik heb het boekje nog steeds. Want er was nog meer. Seksuele voorlichting. Je gaat bij jezelf je lichaam ontdekken. En je ontdekt dat je een erectie krijgt, dat er wat gebeurt. Maar daar kon je niks mee beginnen, want dat was doodzonde. Dat noemden ze onanie. [...] Onan uit de bijbel, het Oude Testament, die moet dus trouwen, gemeenschap hebben met een zuster van... Hoe het precies zit, weet ik niet, moet ik even nakijken. In ieder geval moet hij met iemand, vanwege het nageslacht moet hij gemeenschap hebben. Maar zoals het in de oude vertaling: hij werpt zijn zaad op de aarde. Dat was Onan en die werd er voor gestraft met de dood, omdat hij geen nageslacht bij de vrouw van zijn broer of zoiets. Daar waren ook boekjes, want wat werd erbij gezegd: bij masturberen, dat woord kende ik overigens niet. Dat was ook onaneren, die mensen werden niet oud die dat deden. Die werden maar 30, 34 jaar oud. Want dat had invloed op de hersenen, die werden helemaal verweekt. Je kreeg hele rare ziekten. Later dacht ik: hé, gek, iemand, een jongen die getrouwd is doet het een paar keer per week bij wijze van spreken en dan is er niks aan de hand. Maar iemand die zichzelf bevredigt, die gaat gauw dood.

I-2: Even als laatste, wie had dat boekje op uw bureau neergelegd?

G: Mijn moeder.

I-2: Oh, wel uw moeder. Ze vond het wel op een gegeven moment tijd om...

G: Maar daar werd je niet veel wijzer van, hoor, van dat boekje. Maar we hadden wel een boekje en dat heette De stomme zolder.

I-1: Stomme zolder?

G: Ja, Stomme zolder. Dat gaat over dat onaneren. Een boekje uit het begin van de twintigste eeuw. Ik heb het ook hier, het stond bij mijn ouders in de kast. Zulke relikwieën heb ik allemaal bewaard.

I-1: U bent natuurlijk een enorme lezer, u heeft veel gelezen.

G: Ja, en wanneer is dat begonnen? Je leert lezen op school, op de lagere school. Ik kon al vrij snel lezen, maar dat werd klassikaal gedaan. En onder andere in de tweede klas, dat meest vreselijke boek wat ik ken is: Peerke en zijn kameraden, van W.G. van der Hulst. Tijdens het lezen in de klas had ik het al bijna uit. Maar de kinderen zaten nog met hun vingertjes zo en dan ging het niet goed en dan gingen we terug naar het begin. En er was nog zo'n vreselijk boek, van Jaap Holmen en zijn vrienden. Dat zijn twee boeken die ik nooit meer wil lezen. Ik las dus graag; we hadden thuis tijdschriften, dat vond ik prachtig. Toen had je in Leiden overal leesbibliotheken. Elke buurt had zijn leesbibliotheek. Bij de eerste leesbibliotheek ben ik geweest, dat was op de hoek van de Hartesteege en de Nieuwe Rijn. Aan de ene kant zat [Haron.]? Dat was voor comestibles en koloniale waren [mej. J. Brinkman, nr. 47/48, kruidenierswaren en comestibles?]. Dat had je toen nog. En aan de andere kant zat een leesbibliotheek. Ik kreeg een boekje mee, dat zat in bruin papier gekaft met een

nummertje erop. Nou, dat kon ik echt nog niet lezen, dat is toen gauw terug gegaan. Maar in januari 1944 kreeg ik roodvonk. Hoge koorts, zes weken thuis, een briefje op de deur: besmettelijke ziekte. Ik ben in die tijd, daar heb ik ook geen rapport van, dat kan ik je laten zien. Dit is mijn schoolrapport. Is afwezig, geen rapport.

I-1: Toen bent u een hele maand niet op school geweest?

G: Zes weken of langer. En één keer zijn er klasgenootjes omgelopen door de tuin en hebben voor het raam staan zwaaien. Dat was het enige contact wat ik had. Ik vond dat ook niet zo erg. Want we hadden een divan, een divan in de huiskamer, en die stond zo voor het raam. Speciaal voor het raam gezet. Het was allemaal enkel glas in die tijd; er hing dus ook een paardendeken voor de openslaande deuren. Daar lag ik dus en 's avonds werd er een kamerscherm om mijn divan heen gezet. En dan zaten mijn ouders om de kachel heen, want het was januari, februari. En toen lag ik [...] maar toen ben ik gaan lezen uit de jongensboeken van mijn vader. Dat zijn boeken vanuit het begin van de twintigste eeuw, rond 1900. Ik heb ze nog steeds. Onvoorstelbaar dat ik als kind die stijl, maar ook de spelling, heb kunnen lezen. Later krijg je het gezeur over dat je het moet hertalen en dan moet je herschrijven. Want die kinderen begrijpen dat niet en ik las dat gewoon. Neem nou de Schaapherders van Oltmans; zo'n dikke pil. Ik heb het allemaal gelezen. Want ik las overdag, maar ook was het zo dat ik 's ochtends vroeg wakker werd, knipte het lichtje aan. En dan lag ik om zes uur al te lezen. Ik heb ze verslonden, al die boeken. Maar toen waren de jongensboeken op; toen ging ik naar de romans van mijn ouders die zij hadden. Hoe kwamen mijn ouders, je had de Kok in Kampen. Dat was een christelijke uitgever en daar kon je intekenen op een serie. Wat deed mijn vader? Die ging proberen abonnees te winnen. Want wat was het? Voor abonnees, zoveel abonnees, kreeg je een boek. En duurder boeken voor meer abonnees. Mijn vader heeft zoveel abonnees aangebracht. Dat in de oorlog, ik praat misschien in '42, '44, werd op een middag een groot pak thuis gebracht. Dat waren de boeken die hij had uitgezocht, die hij had gewonnen. Met dat aanbrengen van die nieuwe abonnees. Ik zie nog voor me dat het uitgepakt werd. Ik vond het heel interessant. Want niet alleen de boeken. Maar ook het inpakpapier, dat waren gedrukte vellen, dat werd gebruikt. Die boeken ben ik ook gaan lezen. Onder andere: Onze Vaderlandse Geschiedenis. Ik heb het boek verslonden. Onze Indische Geschiedenis. Er zou nog Onze West-Indische Geschiedenis komen, maar door de tijdsomstandigheden kwam die pas na de oorlog uit. Er waren ook boeken, zoals van Rijs, Holland zoals het was, zoals het is. Dat was van een aardrijkskundeleraar; ook een schitterend boek. Maar daar stonden geen foto's in, die zijn pas later na de oorlog apart door de omstandigheden. Die heb ik allemaal gelezen.

I-1: Die leesbibliotheken waar u het over had hoe werden die georganiseerd?

G: Je had één openbare leesbibliotheek, dat was Reuvens. De hoofdvesting zat op de Breestraat en je had een jeugdbibliotheek op de Plantage. Ik weet nog, ik werd daar na de oorlog lid van. Ik was een jaar of elf, twaalf. Ik ging er naar toe en ik zocht een boek uit en toen zei die juffrouw: "Ja, maar daar ben je nog veel te jong voor". Ik mocht andere boeken uitzoeken. Ja, maar daar vind ik niks aan. Ik naar huis. Mijn moeder meteen: hup, zo was ze altijd, meteen actief. Een kleine dappere vrouw om maar zo te zeggen. Ook dominant, maar dat is een ander verhaal. "Ja maar, hij heeft alle boeken al bij ons thuis gelezen". Toen kreeg ik een aantekening dat ik boeken van 15 tot 16 jaar mocht lezen. Zo is het gegaan. Maar ik ben al gauw naar de hoofdbibliotheek gegaan. En die leesbibliotheken, dat waren privé-dingetjes. Dat wil zeggen, een kantoorboekhandel op de Doezastraat, van Kouwenhoven tegenover de bakkerij van Hollebeek. Mijn ooms hadden daar een banketbakkerij. En daar tegenover was een kantoorboekhandel. En achter, er was een achterkamertje, daar kon je boeken lenen. Eén van die boeken weet ik me nog heel goed te herinneren. Heeft heel veel indruk op me gemaakt. Dat was een geschiedenis van Rusland. Ja, tot aan de revolutie hé, verder ging dat nog niet. Helemaal van Stalin en Lenin staat er nog niet in natuurlijk. Maar toch fascinerend. Vandaar dat ik ook altijd heb geweten dat de data, de levensdata van Willem van Oranje en Iwan de Verschrikkelijke dezelfde zijn. 1533 tot 1584. Het werd opeens duidelijk: wat een verschil. Dat lijkt net twee verschillende werelden: Iwan de Verschrikkelijke daar in Rusland en Willem van Oranje hier in de Republiek. Zelfde tijd.

[pauze]

I-1: Meneer Hollebeek, de Tweede Wereldoorlog, ik dacht, daar gaan we nu mee beginnen na de pauze. Die begon op 10 mei 1940 en daar heeft u actieve herinneringen aan. Ik zou zeggen: brand los!

G: Ik zal wat anders vertellen. De mobilisatie. Daar wist ik dus niks van, van die mobilisatie. In het voorjaar van 1940 toen hebben mijn ouders mij meegenomen naar het bloemencorso in Noordwijk. En wat mij toen het meest bij is gebleven dat was een Nederlandse pantserwagen. We hadden geen tanks, maar wel pantserauto's. Je ziet ze ook bij de opstand in de Jordaan in de dertiger jaren. En die was versierd met bloemen, dat vond ik zo merkwaardig. En de grap is, heb ik het goed gezien? Is mijn herinnering juist? Ja, een paar jaar geleden was er in het Noordwijks museum een tentoonstelling over Noordwijk tijdens de oorlog. En er waren ook foto's van dat bloemencorso op de boulevard. En wat zie je daar? Die pantserauto. Verder had mijn oom een boek over de Nederlandse weermacht. Duits woord: Wehrmacht. En die oom, die woonde op het Oude Levendaal en daar zat ik elke keer in te bladeren. Nou, ons Nederlandse leger is onverslaanbaar. Dat zag er zo mooi uit. Tien mei, ik word wakker in dat kleine kamertje en het eerste wat ik mij herinner is lawaai. Gewoon lawaai. Ik word uit bed gehaald en wat is dat? De radio staat hard aan. Waarom? Er kwamen constant berichten over de radio over de vijfde colonne, over parachutisten. En ik moest midden van de kamer blijven. Maar mijn vader zat buiten op het hek met Nederlandse soldaten te praten. En ook heb ik daarna gezien, dat huis waar zij (wijst op zijn vrouw) in geboren is. Althans, in 1941 woonden daar eerst andere mensen in, dat was gerequireerd door de Koninklijke Marechaussee. Dat waren die met die mooie witte tressen.

I-1: Dat was Blokstraat nummer?

G: Nummer 2. We hadden aan het eind van de Blokstraat was daar de remise, een remise van de blauwe tram. Je had de blauwe tram, die kwam van de Wilhelminabrug af. Die is toen gebruikt voor NSB'ers op te sluiten en mensen verdacht van de vijfde colonne. De vijfde colonne, dat was het bericht. Want er waren natuurlijk veel geruchten. Iedereen zag, Duitsers waren in Hollandse uniformen of in burger, gingen allemaal aanslagen plegen. 's Middags gingen wij de stad in om stroken papier te kopen, want dat werd op de ruiten geplakt. Want dan bij explosies, dan bleef dat toch een beetje hangen. Dan kwam dat niet allemaal de kamer in. Ik heb hier ook nog een foto waarop je dat ziet. Onderweg, ik heb gezien dat het Stadhuis, dat was net klaar. De brand 1929. Mijn moeder heeft erbij gestaan. Dat zat onder de zandzakken, want zandzakken was dus om te beschermen. Op de terugweg was er luchtalarm. Toen zijn we in een kaaswinkel geweest op de Hogewoerd naast de fabriek van Herfst en Helder. Dat was een verffabriek, Herfst en Helder. Vlak als je de Hogewoerd inging bij die ronding waar Oerlemans heeft gezeten, daar was een kaasfabriek. Staat nog steeds boven de gevel. Toen hebben we gewacht tot het luchtalarm voorbij was. Ik heb ook verteld dat ik dacht dat het Spaanse ruiters waren op de Utrechtse brug. Dat zijn van die metalen buizen, stangen met prikkeldraad omwonden. Maar dat bleek later dat het rioolbuizen waren met zand gevuld met metalen staven erin. Dat staat in het dagboek van mijn vader. 's Avonds komen er Hollandse vrachtauto's door de straat. Die pauzeren daar, die komen.

I-1: Door de P.J. Blokstraat?

G: P.J. Blokstraat. Die stoppen daar, die hebben hem gecamoufleerd, maar dat bleek dus een paar takjes erover heen. Ik heb later geleerd dat camouflage betekent vormverandering. Want dat is belangrijk: de vorm moet je veranderen, niet die paar takjes. De soldaten, toen zijn die mensen in de straat, bewoners, koffie gaan zetten, brood klaarmaken, die hebben toen gepauzeerd. Want waar gingen die soldaten naartoe? Die gingen naar Valkenburg. Daar gebeurde het hier. Mijn oom [K. Lek] en tante, die woonden toen op de Morsweg 134a, die zaten wel erg dicht bij Valkenburg. Maar die zagen ook de gewonden langskomen. Die gingen naar het militair hospitaal. Waar zat dan dat militair hospitaal? Waar nu die parkeergarage zit aan de Morssingel. Ik weet me dat nog te herinneren, dat dat hospitaal daar stond. Daar gingen zij naar toe. Mijn tante kon dat niet aanzien. Toen zijn die dus bij ons gekomen tijdens de meidagen. Dat wil zeggen, je had Van Duuren, de verhuizer, en die had een driewielertje. Zo'n auto met één wiel van voren. Daar zijn ze mee naar ons toe gekomen. Wij hebben veldbedden gemaakt, zo heette dat vroeger. Gewoon matrassen op de grond op de bovenvoorkamer. Zo hebben ze gedurende de meidagen bij ons gebivakkeerd.

I-1: Vanwege de veiligheid?

G: Vanwege de veiligheid, maar ook omdat ze het niet kon aanzien. En dan krijg je het punt dat 14 mei...

I-1: Het bombardement waarschijnlijk van Rotterdam.

G: Ja, wij dus weer een luchtalarm. Wij zitten dan in de gang, in de kelderkast. Je had onder de trap een kelderkast; daar konden twee mensen in zitten. Ik zat erin en mijn moeder misschien en m'n vader en burens van verderop. Die noemde ik dus oom Wim en tante Nelly. Hij was adjudant bij de Marine en was met zijn 45ste gepensioneerd vanwege de tropenjaren. Die was in 1911 in Japan op bezoek geweest met de kruiser. Die zaten er ook. De stad hield op ongeveer bij het gymnasium, een stukje Burggravenlaan nog, verder was het allemaal land. Ik heb gehoord dat in de polder tot in de hemel alles rood gekleurd was. We hadden nog verderop burens, twee huizen verderop. Dat was een tekenaar, dat wil zeggen een architectonisch tekenaar. Is later architect geworden en daar gingen mijn ouders ook goed mee om. Ik kwam er graag. Want was nou bijzonder? Die hadden een moderne inrichting. Wat toen modern was. Blank eiken. Van die mooie lopers van, laat ik zeggen[...], van die Ploegstoffen. Een schilderij boven de dinges. Prachtig. Daar kwam ik heel graag. Zijn vrouw was een Rotterdamse. Een paar weken na de bezetting zijn mijn ouders met mij op de fiets door de polder naar Rotterdam geweest. Ik heb dus Rotterdam gezien. En ik weet mij nog goed te herinneren, ruïnes met inrichting nog. Je kon zien waar de w.c.'s zijn geweest.

I-1: Bijzonder om een kind van vijf jaar daar mee naar toe te nemen.

G: Ik weet me ook nog te herinneren, toen werden we tegengehouden. We moesten wachten, want dan liet men die ruïnes ontploffen. En later heb ik gelezen, dat werd gedaan door de Nederlandse Genie. De Duitsers hebben de Nederlandse Geniesoldaten gebruikt om die ruïnes tot ontploffing te brengen. Een hoop knallen en wolken stof en was dat voorbij, dan mochten we weer doorlopen. Dat weet ik me nog goed te herinneren.

I-1: En u ging op de fiets daar heen?

G: Ja, bij mijn ouders. Niet achterop, voorop. Op een zitje met zo'n scherpmpje. Toen gingen ze ook naar Hilversum 1940, 1939. Hoe was dat dan? Ze zetten een advertentie in zo'n krant, laten we zeggen de Gooi en Eemlander, voor kamers tijdens de vakantieperiode. En zodoende ben ik terechtgekomen bij ook weer oude mensen. Dat waren renteniers uit Amsterdam. Die hadden een eigen zaak gehad en dan gingen ze rentenieren en dan kochten ze zo'n klein villaatje in Hilversum. Hilversum was een dorp met allemaal villaatjes van forensen.

En daar gingen ze in 1939 naar toe. En omdat het twee oude mensen waren, noemde ik ze opa en oma, want ik kende geen opa's en oma's. De enige opa die ik gekend zou moeten hebben, die overleed in 1938. Heb ik geen herinneringen aan. Ik moet hem gekend hebben. Ik heb nog een foto, daar loop ik met de wandelstok van mijn opa. En daar heb ik het over opa Tok [Hendrik Lek, overl. 24-7-1938]. Opa met een stok natuurlijk. En in 1940 gingen we er ook naar toe. Dat was de laatste keer in de vakantie. Dwars door de polder, twee keer overvaren bij Mijdrecht en het Amsterdam-Rijnkanaal. Ik op de fiets bij mijn vader achter het scherpmpje op het kinderzitje. Toen zijn we ook een keertje gaan fietsen naar Baarn, in 1940 heb ik het over, en we gaan door het bos Lage Vuursche, Drakensteyn, tot de weg komt naar Baarn. Wat is dat dan? Er is een ongeluk gebeurd. Er is een Duitse auto en die heeft een paar met een tandem aangereden.

I-1: Een echtpaar met een tandem?

G: Een echtpaar met een tandem. Ik zie nog zo die vrouw liggen en wat mij het meeste opviel: zij lag op het midden van het asfalt; daar lag een schoen van haar. En een hele plas bloed bij haar hoofd. Er waren Duitse officieren, die stonden het verkeer te regelen. Die man had een smak gemaakt, die lag aan de kant van de weg. En ik weet wel, het duurde heel lang voordat er überhaupt een ambulance kwam. En ook dat vrachtauto's met Duitse militairen langs kwamen die allemaal zaten te kijken, van: wat is hier aan de hand? Mijn ouders hadden toen geen zin meer om door te fietsen naar Baarn en toen zijn we teruggegaan. Het was de laatste vakantie geweest vanwege de oorlog, maar ik zie dat nog steeds voor me. Die vrouw die daar ligt in een plas bloed en daar die schoen. Ze had gewoon kousen aan, maar die schoen.

I-1: Even naar het leven van alle dag in Leiden in de oorlog. Naarmate de oorlog voortduurde kwam er meer gebrek aan meer.

G: In het begin merk je niks. Ik zal één voorbeeld noemen. Het leven gaat gewoon door. Men probeert het gewone leven op te pakken. Mijn oom en tante gaat weer terug. Mijn vader gaat naar zijn werk, maar hij heeft wel op een bepaald moment een Ausweis. Dat er niet wordt gevraagd naar een Arbeitsan[...] Hij heeft wel een boekje wat je moet leren van Duits, om daar. Dat boekje heb ik hier ook. Hij heeft ook een bewijs dat zijn fiets niet gevorderd mag worden, want dat is noodzakelijk voor zijn werk. Op een bepaald moment moeten de radio's ingeleverd worden; dat is het eerste wat je merkt. Mijn ouders hebben dat niet gedaan. Mijn vader heeft die radio meegenomen naar de Nieuwsteeg nr. 6, beneden, daar zat de Bank van Lening. Boven zat de Armenraad. En daarboven had je de zolder en daar heeft hij zijn radio verborgen. En die is tot eind 1944 daar gebleven, die radio. Je moest ook koper inleveren. We hadden geen koper, dus er viel niets te. Ik weet ook dat er een keer Duitse soldaten langskwamen voor dekens. Dat was voor de arme jongens daar in Rusland. Mijn moeder heeft nog paardendekens meegegeven.

I-1: En kleding, kon er nog genoeg kleding voor u gekocht worden?

G: In het begin natuurlijk wel. We hadden dus voorraden. Maar je had al gauw distributie voor alles. De bonnen, wat die rijbroek betreft. Je had soms je punten dat je iets kon kopen, maar dat er niks was om te kopen. Dat het heel moeilijk was om aan spullen te komen.

I-1: U kreeg een lange broek?

G: Nee, dat is een een rijbroek. De kinderen liepen in een korte broek, de jongens. En ook in de hongerwinter heb ik die jongens gezien op het Levendaal die gewoon op blote voeten waren. Winter en zomer met korte broek.

I-2: Maar u zelf, had u wel schoenen?

G: Ja, maar dat waren die hoge schoenen en om die zolen te beschermen kreeg je ijzerbeslag.

I-1: Alsof je een paard bent.

G: Nou, ze hoorden je wel aankomen. Dat was ook nodig bij de militairen voor bij de parades. Marchenaal [martiaal?] natuurlijk he. Ik heb ze in dienst ook gedragen. En uiteindelijk waren er geen schoenen en toen heb ik die kleppers gekregen. Kleppers, die ik vreselijk vond. Met die banden en een vreselijk gehoor. Vandaar dat ze een stuk linnen eronder hebben gehad, stof er onder hebben gemaakt om het een beetje te dempen, dat geluid.

I-1: Belangrijke gebeurtenissen in Leiden zijn in 1944 de bombardementen op de stations. Heeft u daar nog actieve herinneringen aan?

G: Ja, zondag, ik weet nog dat er luchtalarm was en toen hoorde we dat er gebombardeerd was bij het Zijlpoortstation. Wat ze niet geraakt hebben, maar een paar straten eromheen wel. Maandag om twaalf uur was er weer luchtalarm, vliegtuigen boven de stad. Toen was het bombardement op het station, het grote station. We noemen het nu het Centraal Station. Ik ging 's middag met mijn moeder de stad in naar een tante, een zuster van mijn moeder, in de Scheepmakerssteeg. Dat is zo'n elleboogsteegje van het Rapenburg naar de Herensteeg. En in de hoek stond hun huis. Een huis overigens zonder elektriciteit. Er was alleen een gaslamp in de huiskamer, die brandende werd gehouden met behulp van gasdubbeltjes, die moest je halen op de Hooigracht. Dat gebouw staat er nog steeds; wordt voor andere doeleinden gebruikt. En af en toe een nieuw kousje halen en dat haalde je bij de apotheek, bij de drogist Bik in de Doezastraat. De huiskamer werd gebezemd, de strijkijzers werden verwarmd op de potkachel. In het kleine keukentje was alleen een petroleumlamp en oliestelletjes. En de plee, goed, het was toen al een wc, was op het plaatsje, buiten. Je moest altijd naar buiten toe. En verder was het helemaal niks, boven ook uiteraard geen verlichting, op de tweede verdieping ook niet. Men ging dus met een blaker naar boven toe.

I-1: Een blaker? Wat is een blaker?

G: Dat is een kandelaartje met een oor eraan en daar een kaars in en dan ging je naar boven. Op een gegeven moment de gordijnen dicht, want dan was er licht van de gaslantaarn voor het huis. Stond een gaslantaarn. En we waren die middag daar en om half vier, vier uur begon weer dat bombardement en toen deed ik het, niet letterlijk, maar ik deed het wel in mijn broek. Dat was hemelsbreed niet zo ver weg. Je hoorde het huis trillen. En ik weet mij nog heel goed te herinneren,

de oudste zoon van mijn tante was er. Die woonde op kamers aan de Boerhaavelaan, die was helemaal van streek. Die wou weg, die was net getrouwd, naar zijn vrouw toe. Maar mijn tante hield hem tegen: nee, je blijft hier. Die was helemaal in paniek. En ik had toch op dat moment een gevoel van leedvermaak. Want hij was net terug, hij had zich aangemeld voor de SS. En daar was hij dus, het bewijs ervan heb ik weggegooid. Dat was een kaart met het Waffen-SS teken erop uit Duitsland, die hij aan mij stuurde toen, want hij zou een sportopleiding daar gaan volgen. Maar na drie maanden, het was helemaal geen sportfiguur, is hij toch [...] was een proeftijd natuurlijk en daar stond hij het in zijn broek te doen. En dacht, hij moest zonnig.

I-1: Dat was eigenlijk een neef van u.

G: Een neef.

I-1: En hoe is hij de oorlog doorgerold?

G: Nou, hij heeft wel even vastgezet na de oorlog. Maar mijn tante was zo'n beetje: waar mijn brood is, is mijn vaderland. Het was een gescheiden vrouw met zes kinderen, die heeft, er kwam vreemd volk over de vloer. Bijvoorbeeld, er kwam altijd een huisvriend daar, met een snorretje en die beekappen om. En die was bij het NSKK. Dat is Nationaal Sociaal Kraftwagen Kommando. Overigens, vlak na de oorlog liep hij in een uniform van de BS.

I-1: Dat heb ik vaker gehoord, van dat soort types.

G: Ik weet ook, dat vlak na de oorlog zaten de Canadezen daar binnen. Jim en Jack.

I-1: Dus die tante van u die was...

G: Trees met een Canadees.

I-1: OK. Dat is ook interessant. Is daar nog iets uit voortgekomen, uit Trees met de Canadees?

G: Nee, niet met de Canadees. Maar wel twee Indische jongens van de Marine. Ook twee broers en die zijn uiteindelijk ook met die twee dochters getrouwd ook.

I-1: Hoe werd daar naar gekeken door uw moeder, naar die handelwijze?

G: Mijn moeder is daar altijd blijven komen, m'n vader is er altijd blijven komen, ondanks dat.

Kijk, want toen ik ging lezen in 1944 tijdens de roodvonk begon ik ook postzegels te verzamelen. Ik kreeg toen van de baas, tussen aanhalingstekentjes, van mijn vader, kreeg ik kinderpostzegels. Want dat was ook waar ze aan meededen, allemaal charitatieve doeleinden. Maar van mijn tante kreeg ik ook postzegels. Dat waren Duitse postzegels met de kop van Hitler erop. Die mocht ik niet hebben. Eruit.

I-1: Dat zei uw vader?

G: Ja, allemaal teruggeven. Maar dat voor zo'n kind toch? Nee, alles wat Duitsland was moest eruit.

I-1: Ja, dat is heel helder.

G: Hij kreeg ook voor zijn verjaardag een boek over boerderijen met mooie gevellijsten, maar dat was van de Volksuitgeverij.

I-1: Dus Nationaalsocialistisch?

G: Terug dat boek!

I-1: Daar werd dus stellig op gereageerd.

G: Ja, want die architect uit onze straat, die kwamen bij elkaar op bezoek. Gezellig, die vonden het hartstikke leuk. Ik heb er ook foto's van. En wat was er nou? Toen ging ze praten. Mijn vader was enerzijds optimist, wij zouden overwinnen. Geallieerden natuurlijk, anti-Duits. Maar die buurman, die zegt: "Ja, maar die Duitsers hebben ook wel goede dingen. Ze hebben geen werkloosheid meer, ze hebben autobahnen gemaakt en Hitler veel gedaan".

I-1: Een wonder verricht in die tijd.

G: "We moeten nu toch maar naar een nieuwe wereldorde toe". Daar is toen toch verwijdering in gekomen. Wel groeten nog. Maar dat contact, wat ik juist zo leuk vond, dat was er dan toch niet meer.

I-1: Jammer; en na de oorlog is dat...

G: Wel. Toen is hij voor zichzelf begonnen. Hij heeft ons uitgenodigd boven om te laten laten zien hoe het verbouwd was. En hij is ook later verhuisd naar Alphen en ik heb toevallig van de week gevonden zijn verhuiskaart.

I-1: Het contact is wel verwaterd door de oorlog?

G: Ook een leuke, dat in 1943, capitulatie Italië. Dat weet ik me te herinneren, want de mensen stonden buiten te praten, want nu zal de oorlog wel gauw afgelopen zijn. Italië, één van de asmogendheden, was dus gecapituleerd. Nou, dat bleek dus niet, want de Duitsers zijn gelijk Italië binnengetrokken en die hebben het de Amerikanen wel heel erg moeilijk gemaakt. Denk aan Monte Casino. En die hebben dus ook nog, die Duitse parachutisten, Mussolini bevrijd. Mussolini en zijn vrouw zijn heel naar aan hun einde gekomen.

I-1: Precies, maar wat wilt u zeggen, hoe ging dat in Leiden? Die hoop op een spoedige bevrijding, die was weggevaagd.

G: Net zo goed, de hoop op bevrijding was ook natuurlijk weer, de luchtlandingen bij Arnhem, die strijd om de brug.

I-1: U heeft waarschijnlijk wel die nieuwsberichten toen gehoord, toen?

G: Laat ik zeggen: wij hadden enerzijds nog het Leidsch Dagblad nog. Een aantal tijdschriften hielden gewoon op. Die mochten niet meer of die hielden gewoon op. De pers werd gelijkgeschakeld, de radio werd gelijkgeschakeld. Denk aan Max Blokzijl en ook de kranten. Je kreeg Duits nieuws. Duitsers wonnen altijd. Die brachten zoveel bruto registreerden tot zinken. Ik heb ze allemaal nog, die Leidsche Dagbladen. De krant werd wel steeds kleiner. Het was eerst zo'n grote krant, later werd die zo en toen hield hij helemaal op. Toen kreeg je ook luchtlandingen. Dat ging er slecht aan toe natuurlijk, hé, met die luchtlandingen. Er zijn veel fouten gemaakt en het weer werkte ook niet mee. Want in september was het mistig, regenachtig, bewolkt. Zodat de luchtmachtstroepen geen luchtsteun konden krijgen. Ze zaten overwegend in de lucht.

I-1: En in die winter van '44-'45 kwam natuurlijk de hongerwinter en toen heeft u soep kunnen krijgen?

G: Nee.

I-2: Heeft u daar foto's van, van de hongerwinter?

G: Nee, vergeet niet, je kon geen filmrolletjes kopen. En die na de oorlog kwamen, waren van hele slechte kwaliteit. Maar je hoopte natuurlijk dat het goed zal gaan met die luchtlandingen. Dan krijg je de Dolle Dinsdag.

I-1: Wat gebeurde er in Leiden, weet u dat nog?

G: Ja, onze naaste buurman, een jongen met wie ik heel veel om ging, die zei: "De Amerikanen die zitten al in Den Haag. Ze kunnen elk ogenblik hier zijn". En ik, in mijn onnozelheid, liep naar de [...] Hoge Rijndijk om te wachten op de Amerikanen. Ik weet ook, de mensen hebben vlaggen uitgehangen. Wat ik wel heb gezien, toen ik daar stond te wachten, wat er allemaal de stad uit trok. Mensen bepakt en bezakt, die zochten een goed heenkomen. NSB'ers, Duitsers naar de Heimat. Dat heb je ook met de dominee Boissevain gehad, die hervormde predikant die NSB'er was.

I-1: Ging die ook weg?

G: Ja, die is ook. Enne, ik heb de hele middag staan wachten, maar er was geen Amerikaan te zien. Maar toen ik thuiskwam, was het ook afgelopen. Het was een geruchtenmachine.

I-1: De euforie was meteen weg.

G: Vanaf dat moment ging je echt de hongerwinter in. De spoorwegen hadden gestaakt, toen kreeg je de hongerwinter. Wat ik wel in die septemberdagen, ik stond met mijn moeder in de achterkamer, het was bewolkt. En we hoorden een geluid wat we niet thuis konden brengen. Wat nu heel normaal is als je een vliegtuig hoort, een straalvliegtuig. Een paar dagen later las ik in de krant met een foto erbij, dat was de V1. Dat was het geheime wapen van Hitler die hem de eindoverwinning zou brengen. En de V1 was al gauw, dat was een vliegende bom met korte vleugeltjes. Het verhaal ging dat de Engelse Spitfires ernaast gingen vliegen en zo een tipje gaf dat dat ding in de zee terechtkwam. Maar er kwam nog een geheim wapen, dat was de V2. En die heb ik gezien. Mijn vader dook onder, soms zat hij bij de boer in de Weipoort, bij boer De Wit. En soms zat hij in een grachtenhuis aan de Herengracht 21. Die mensen hadden ook een oude Ford, die stond in de tuin in een schuurtje.

I-1: Verstopt?

G: Verstopt, die werd niet gebruikt uiteraard. Dat huis had een voorhuis, een achterhuis, trappen, ruimte. Hij ging er slapen 's nachts. Want ondanks je Ausweis, ondanks al je papieren was hij er niet

gerust op. Op een bepaald moment hield dat toch weer niet. Mijn moeder en ik gingen naar mijn vader toe om mijn vader te zien. We gingen naar huis, voor achten. Om acht uur moest je binnen zijn, dat was spertijd. We lopen zo Herengracht, Nieuwe Rijn, over de brug, Rijnstraat in, linksaf de Hogewoerd op, naar de Hoge Rijndijk en ik zie, overal staan schildwachten op de hoek van de straat. Daar komt hij aan hoor, de trekker met de oplegger en daar lag hij op. Zo groot, met camouflagekleuren. De V2 dat was gewoon een raket, zonder vleugeltjes maar wel zo'n staart. Die ging dus naar het station toe. Daar werden ze weer vervoerd naar zowel Wassenaar als de Keukenhof, want daar hadden ze die lanceerinstallaties staan.

I-1: Heeft u ze ook gehoord?

G: Later, je zag ze omhoog gaan, maar vooral 's avonds, dan was het donker en dan zag je vanuit de slaapkamer ze omhoog gaan. En dan moest je, dat werd verteld, een foefje, dan moest je tot tien tellen. Als die bij tien tellen en hij zit nog in zijn baan, dan kregen de burens hem in Engeland. Lukraak eigenlijk hé.

I-1: Maar als je niet tot tien kon tellen?

G: Dan kwam hij terug.

I-1: Waar dan ook. Dat gaf grote angst.

G: We hadden ook in die tijd moest je verduisteren. We hadden van die zwarte papieren rolgordijnen. Die moest je laten zakken elke avond. En voor de deur had je links en rechts ruitjes, daar hadden we triplex platen laten maken met knipjes die je vastzette. Die kon je overdag er weer afhalen. Want de luchtbescherming kwam langs om te kijken of er niet iets van licht naar buiten kwam. Want de stad moest donker zijn, dat er van bovenaf niets te zien was. Vandaar ook dat na het bombardement [...] terug zijn geweest met [...] om nog weer te bombarderen. Die hebben 's avonds de stad helemaal met lichtkogels verlicht, alsof het dag was. En toen was het [...] en toen zijn ze weggegaan. Ze hebben het niet gebombardeerd, ze hebben het afgeblazen. Maar toen dachten we, nu het gaat echt gebeuren. Boven stonden we met een vluchtkoffertje, moeder had een vluchtkoffertje met waardepapieren daarin en eigendomsrechten en weet ik wat om te kunnen vluchten. Maar dat is gelukkig niet gebeurd. En de luchtbescherming, die zaten in dat transformatorhuis op het terrein van de [...] ja, die mensen van de luchtbescherming kwamen langs. Daar stond ook die sirene op het dak. En om aan verwarming te komen gingen mensen bomen kappen. Als je gesnapt werd, dan kon je naar het politiebureau.

I-1: In de Zonneveldstraat?

G: In de Zonneveldstraat. Dan zeiden ze: als je zo graag wil zagen, dan kom je hier maar zagen. En we zagen ook op de Hoge Rijndijk een boom die was tot de helft ingezaagd. Dan kwamen ze weer terug om de andere helft te doen. Wij hadden in de straat meidoorns staan, zulke stammetjes, niet zo groot natuurlijk. En dan zag je zo'n stronkje overblijven.

I-1: Werden die 's nachts omgezaagd?

G: Ja, 's nachts, stiekem.

I-1: Wel 's nachts.

G: Ja, 's nachts in het donker. En met de buurman naast ons, wij hadden ook een boompje staan, die zei: "Die is voor ons, die gaan we omzagen". Ja, maar ik dacht: hij is wel leuk, laat nog maar even staan. Op een nacht, een vroege ochtend, word ik wakker, want ik hoor iets. Ik kijk naar buiten en zie een man met ons, ons boompje weglopen. Ik naar de slaapkamer: "Pap, pap, ze halen je boom weg". M'n vader zich snel aangekleed, er achteraan. "Ja", zei die man, "ik heb ook een gezin, vrouw met kinderen. Die zitten ook in de kou. Niks van jou bij; je kan een paar takken krijgen". Zodoende is dat boompje niet omgezaagd.

I-1: En eten? Moest u gebruik maken van de gaarkeuken?

G: Daar ging ik dus naar toe. De gaarkeuken zat in het gymnastieklokaal van de gemeente-HBS. Die zat aan de Burggravenlaan, daar had je de ingang. Daar kon je het halen en daar ging ik naar toe.

I-1: Wat nu het Bonaventura-college is?

G: Ja, dat was de gemeentelijke HBS. De hogere burgerschool voor jongens; later mochten er ook meisjes op. Daar zijn boekjes over geschreven.

I-1: Maar daar in het gymnastieklokaal werd...

G: Ja, en op de Burggravenlaan zelf waren schuilkelders gebouwd. Binnen die perken, die je nu nog hebt, die grasperken in de middenberm, daar waren die schuilkelders gebouwd. Ik denk niet dat het erg veel bescherming bood, maar goed. Je kreeg daar laat ik maar zeggen watersoep, waar wat andijvie in dreef. Maar wat mijn moeder deed? De buurvrouw die schilde de aardappelen nogal dik, dat had ze ontdekt, met dikke schil. En toen heeft ze gevraagd aan de buurvrouw, die had een kolenhandel: "Mogen wij die schillen hebben?" "Waar gebruikt u ze dan voor?" "Voor de konijnen". Maar we hadden helemaal geen konijnen. Wat deed mijn moeder? Die haalde de schillen door de roerzeef. Dan bleef er een soort pulp over, puree. Dat deed ze dan in de soep om het een beetje te vullen. Nou, dat was niet te eten hoor. Dat was smerig. Op een bepaald moment zei de buurvrouw: "Ja, de aardappelschillen heb ik niet meer, want ik heb nu iemand anders die konijnen heeft die ze graag wil hebben". En mijn vader heeft daar ook weleens naar binnen gekeken, waarom weet ik niet. Haar man deed niet veel. Hij was reserve-kapitein uit de mobilisatietijd nog.

I-1: Uw vader?

G: Nee, de buurman. Mijn vader had broederdienst. Als je één zoon in het gezin had en die ging in dienst, dat was oom Henk, dan hoefde mijn vader niet. Die werd buitengewoon dienstplichtig, voor het geval dat. Al die papieren, de hele correspondentie, heb ik hier ook. Maar toen moest mijn vader een karweitje doen daar en vond in de kast boven, waarschijnlijk om te kijken of er een luik gemaakt kon worden of zo, daar stonden allemaal pakken met doperwten en bruine bonen. Die hadden een voorraad die mensen, geweldig. Maar de kostuums daar hingen in de kamfer. Die bonen bleken later niet meer te eten, want die waren helemaal doortrokken van de kamfer.

I-2: Heeft u ook bloembollen moeten eten?

G: Geen bloembollen, wel suikerbieten. Als ambtenaar kreeg je ook weleens een partijtje suikerbieten. De gemeente had de beschikking gekregen van een partij suikerbieten en die werden uitgedeeld.

I-1: Kreeg uw vader dat?

G: Ja, en die suikerbieten, daar maakte je stroop van, suikerbietenstroop. Dat gebeurde, je had een potkachel boven, we woonden toen boven. Want beneden, oom Wim en tante Nelly waar ik het over had, vanwege de inkwartiering van de Duitsers, die zijn bij ons komen wonen gedurende de hongerwinter. Daarop stond het zogenaamde wonderkacheltje. Dat was een klein, zo hoog, met een schep deed je er wat kooltjes in. En daarop stond de pan, daarin werden de bieten gekookt. En dan hield je stroop over. Melasse...

I-2: Melasse?

G: Zo heet die stroop, niet verfijnd natuurlijk. Maar die stroop kon je goed gebruiken over de karnemelkse pap en dergelijke. Want die haalde weer bij de boer, in de Weipoort. Maar dan hield je ook weer pulp over. En van die pulp maakte mijn vader daar bietenpannenkoeken en bietenkoekjes van. En die waren best te eten.

I-2: Dat is nu ook weer in, alles van bieten maken. Bietenpannenkoekjes, weet ik toevallig.

G: Die waren best te eten. En dan had je toezegging voor zoveel regeringsbrood. Dat was wit brood, maar dat zag er grijs uit, bij wijze van spreken.

I-1: Was dat na de oorlog of in de oorlog?

G: In de oorlog. Je had je broodkaarten. Alleen in de krant werd aangekondigd welke bonnen er geldig waren van week tot week. En het was ook zo dat de hoeveelheid brood dat je kon krijgen werd ook steeds minder.

I-1: En u ging met uw pannetje naar de gaarkeuken of met uw bord? Hoe ging dat te werk?

G: Met een pan. Daar had je ook je bonnen voor.

I-1: Was dat één keer per week of elke dag?

G: Elke dag naar de gaarkeuken. Dat deed ik dus. Net zo goed als ik, mijn oom die eigenlijk hoefsmid was, die werkte in de oorlog bij [De] Koster. En Koster, dat is de meelfabriek. En als je ergens werkte waar voedsel werd geproduceerd dan kreeg je wel wat, maar er werd natuurlijk ook wel gesnaaid. En daar kreeg mijn vader dus meel van. Dan kon hij dus witte bolletjes broodjes bakken in zo'n klein oventje. Maar daar had je gist voor nodig. En gist kon je kopen bij de Seringenstraat, in Tuinstadwijk. Ik ging 's ochtends in 1944, na de spertijd, lopen naar de Seringenstraat. Daar was een particulier

huis, daar woonden mensen. Daar kon je een bolletje gist kopen voor zeg maar 15 cent. Er stond een rijtje al voor de deur buiten. En één voor één werd je in de vestibule gelaten en dan kwam je met een bolletje gist thuis. En dan kon mijn vader dus bolletjes maken. En bij die oom gingen we ook op visite, die woonde in een wijkje achter de Zoeterwoudseweg. Je had toen alleen nog de Zoeterwoudseweg, de Tomatenstraat en de Meloenstraat. In de Meloenstraat woonde zij in een klein huis en de achtertuin was vrij. Alleen de trambaan had je daar. Daar gingen we dan vaak zondags naar toe en dan mochten we mee-eten. Maar bovendien stopte dan mijn oom ons wat toe, maar dat mocht zijn vrouw niet zien. Die was erg krenterig en gierig. Maar het was wel griezelig om daar te lopen, want de Duitsers hadden de HCW opgeblazen.

I-1: Wat is de HCW?

G: De Hollandse Constructie Werkplaatsen. Je had aan de ene kant van de weg de HCW, grote hallen van plaatijzer en aan de andere kant had je de NEM zitten, de Nederlandse Elektro[lasch] Maatschappij. Een rails liep van de ene naar de andere fabriek. Daar werden van die grote buizen gemaakt en die gingen per schip, enfin. Die Duitsers hadden dat opgeblazen en als je er dan langs liep, dan klapperden die stukken staal en die platen. Die klapperden in de wind. Ik vond dat een naar stukje. Het is wel zo dat ik op 15 augustus 1945 weer daar liep naar mijn oom toe in m'n eentje daar. Er kwam een man langs met kranten en daar heb ik een krant gekocht. Wat was dat voor krant? Dat was dus de capitulatie in Japan. En er stonden voorop twee foto's, één van de kruiser Missouri en de andere foto zie je MacArthur aan een tafel de capitulatie ondertekenen. We hebben in de oorlog ook ingekwartier gehad van de Duitsers.

I-1: Wat was dat voor?

G: Ik zie het nog zo: op een zaterdagmiddag stopte er aan de overkant van ons een DKW, zo'n Duitse personenauto. Daar stapten een paar officieren uit en die lopen zo rond te kijken in de straat en even later stappen ze weer in en ze rijden weg. Een uurtje later komt er iemand van de gemeente bij verschillende adressen aanbellen, dat ze zondagochtend om 12 uur uit huis moeten zijn. En alles laten staan. En toen op dat moment hebben mijn ouders gezegd tegen de burens verderop, mijn oom Willem en tante Nelly om maar zo te zeggen: kom bij ons. Die zijn toen in komen wonen bij ons en wij zijn naar boven gegaan. Maar die avond...

I-1: Maar waarom deden ze dat dan?

I-2: Om te voorkomen dat ze er uit moesten?

G: Nee, ze hadden geen woning. Ze moesten eruit de volgende dag en alles laten staan.

I-2: Zij wel, maar uw vader en moeder niet, jullie hoefden er niet uit?

G: Nee, waarom niet? Dat huis was tegenover de brandpoort gebouwd, die had dus grotere kamers boven. In plaats van twee kabinetten hadden zij vier grote kamers.

I-1: Ja, daarom kwam dat echtpaar bij jullie inwonen?

G: Ja, die beneden en wij boven. Maar toen zijn een heleboel mensen zaterdagavond als een gek aan het sjouwen geweest. Ze haalden overal spullen vandaan.

I-1: Waardevolle dingen?

G: En werden op zolders opgeslagen. Er kwamen Duitse soldaten wonen in die huizen en dat waren allemaal oudere soldaten. Ik denk dat het veertigers, vijftigers waren.

I-1: Weet u nog ongeveer hoe oud u was toen u dat zag?

G: Het was 1944. We hebben de hele hongerwinter tot aan de bevrijding geleefd met Duitse soldaten in de straat. Want die werkten in de garage.

I-1: In de Fordgarage?

G: In de Fordgarage en de garage erachter. Voor de reparaties van de Duitse wagens.

I-1: Was er contact met die Duitse soldaten?

G: Nou, er werd wel gegroet. En ik weet nog dat mijn buurjongetje, een klein jongetje naast ons, als er dan een soldaat voorbij kwam: ha, lekker lief klein moffie. [...] Mijn vader is ook Duitser, zei dat jongetje, want die had dat uniform van zijn vader, de reservekapitein, in de kast zien hangen. Die vader had een kolenbedrijf aan de Oude Herengracht, dat was Anes. Kolenboer Anes. En het verhaal gaat dat in de mobilisatie liep hij voor de troepen met getrokken sabel en de soldaten liepen erachter en die zongen dan. Hoe heet dat liedje ook alweer? Wilhelmina heeft een hart van prikkeldraad, het

bekende liedje. Er was ook een liedje: voorop loopt de kapitein, kika kapitein. Maar wat wil nou het geval? Er was één jongen die in die troep liep, die kwam uit Leiden en wat zongen die soldaten? Voorop loopt de kolenboer kika kolenboer en hij kon niks zeggen natuurlijk.

I-1: Het is mij niet helder. Wat voor troepen waren dat dan?

G: De Nederlandse soldaten.

I-1: Oh, dat was in de mobilisatie van voor 1940.

G: Daarom zei dat jongetje: mijn vader is ook Duitser. Die zag dat uniform [...] Dat waren dus Duitsers. Lekker dik klein moffie.

I-1: De bevrijding nog even snel als afronding van de Tweede Wereldoorlog, met het oog op de tijd.

G: Het gekke is dat die Duitsers die hoorden eerder dat Duitsland gecapituleerd had dan wij. Wat was onze nieuwsvoorziening? Mijn vader heeft de radio naar huis gehaald op een bepaald moment. Ja, dat wil zeggen, in een doos met erop tabaksblaren. Want een andere collega had een volkstuin en die ging tabaksblaren drogen.

I-1: Op de zolder van de Nieuwsteeg?

G: Ja, want hij moest dat doen, want beneden zat de Landwacht, Jan Hagel, om naar radio Oranje te luisteren. Alleen de Duitsers stoorden dat natuurlijk heel erg. Op een bepaald moment was er niks meer van te maken. Verder had je de ondergrondse pers. Dat waren gestencilde blaadjes die in huis bepaalde mensen kregen, waar ook nieuws in stond. Dat was natuurlijk ook nieuws van de andere kant. Ook niet helemaal correct. Maar die Duitsers soldaten wisten dus, die luisterden naar radio Oranje.

I-1: Oh ja?

G: Ja, die wisten het al veel eerder. Die wisten 4 mei al dat Duitsland had gecapituleerd. Vijf mei wisten wij het ook en het eerste wat ik daar op die eerste dag zie, een man met een handkar die pamfletten uitdeelde. Op oranje papier. Met aan de ene kant het portret van de koningin. De koningin van voor de oorlog. En aan de andere een tekst: Nederland herleeft, bevrijd, enz. enz. Wij hebben ons aangekleed en zijn de stad in gegaan, naar de Breestraat. Want daar was het heel druk. En het enige wat mij opvalt, kijk, ik heb nog een foto van die drukte op de Breestraat en zie mijn neef staan op die foto. Dat heb ik pas later gehoord hoor. En daar was een man die een heel oranje pak aan had. En de vlaggen werden uitgestoken, die kwamen buiten, die werden van de zolders gehaald. In de vlaggenstok. Vroeger had ieder huis een houder voor een vlaggenstok. En maar wachten op die Canadezen. Die kwamen niet. Vijf mei was er nog geen Canadees te zien. Ja, de BS was er. En nota bene, onze benedenbuurman, die bij ons woonde, die oom Wim, die bleek ineens bij de BS te zitten. Die liep met een blauwe overall en een blauwe helm op. Nooit geweten.

I-1: In de oorlog was dat voorbereid he?

G: De Duitsers waren er ook gewoon nog. Het heeft dagen geduurd voordat die Duitsers weg waren. En pas op 8 mei kwamen de Canadezen. Ik heb weer aan de Hoge Rijndijk gestaan, ik heb ze binnen zien komen, die Canadezen. En het meest wat ik toen bijzonder vond waren die vrachtwagens. Die hadden van die ingedeukte neuzen. De Duitse vrachtauto was altijd de neus zo, maar zij hadden ingedeukt. En had bovendien, naast de bestuurder was er een ring uitgespaard, kon er een soldaat in staan. Dat vond ik zo bijzonder. En dan die jeeps natuurlijk, de brencarriërs. Ik hoop ooit nog eens een brencarriër te vinden. Die bestaan namelijk niet, die zagen we ook voor het eerst. En aan het eind van de middag ben ik in elkaar gezakt. Mijn vader heeft mij naar huis gedragen. Ja, je was ondervoed.

I-1: U viel flauw waarschijnlijk?

G: Ja, waarschijnlijk. Ik ben wel geweest, een paar weken later, hebben de Canadezen op het Schuttersveld een demonstratie gegeven met geschut, met tanks. Die tanks die er voor zorgden om mijnen te ontdekken.

I-1: Met zo'n grote rol aan de voorkant.

G: Aan de voorkant zo. Ik stond achter het hek, de afzetting, daar stond de BS die hield...

I-1: Mensen op afstand.

G: En voor mij stond een man van de NSKK in uniform van de BS.

I-1: Die had een andere rol gekregen. Dat kon makkelijk.

G: Ja, zo snel ging dat.

I-1: En hoe werd daar op gereageerd? Mensen wisten dat toch dat die man eigenlijk ook voor het Duitse leger werkte?

G: Hoe ze daarachter kwamen, weet ik niet. Zoals bij mijn tante de Canadezen binnen zaten. Ik heb ook gezien dat er NSB'ers werden opgebracht. Die kwamen langs de Hoge Rijndijk. Die werden ook weer in de HBS opgesloten, tijdelijk. En uiteindelijk zijn ze opgesloten in de Doelenkazerne. De Doelenkazerne is het terrein waar nu de faculteit is.

I-1: Doelensteeg door.

G: Het Paterstraatje, het straatje met het houten bruggetje. Wat afgebroken was in de oorlog. De houten brug van de Kraaiersstraat naar de Singel [Van Disselbrug] is ook afgebroken. Want dat was allemaal. De Engelsen zouden dan niet meer over de Singel kunnen komen. En overal aan de Singel waren schuttersputten gegraven. Van die éénmansputten, om de stad te verdedigen tegen de geallieerden natuurlijk. Want de Duitsers [...] de Amerikanen, zo noemden ze dat. Waar was ik nu?

I-1: We waren bij de bevrijding. De Canadezen. Oranje pap, heeft u ook nog in het voorgesprek gezegd.

G: Ik heb gezien dat de NSB'ers werden opgepakt en op de hoek van onze straat woonde ook een NSB'er. Dat wisten we. Alleen, wij speelden dus niet met dat dochttertje. Dat was heel triest.

Achteraf, die is ook opgepakt.

I-1: Is hij ook met vrouw en al geïnterneerd?

G: Weet ik niet. Hij wel. Overigens is het zo, na de oorlog kwamen er hulpgoederen. Niet alleen eten, die grote blikken met allerlei levensmiddelen erin. Maar ook kleding uit Amerika en Canada. Die kleding werd verzameld in het Brokkenhuis. Het Brokkenhuis zit op de Middelweg [nr. 30] naast waar ook Brussee zit, de zadelmakerij. Die zadelmakerij is er nog. Bij stichting het Brokkenhuis daar kwamen de goederen en mijn vader werd dus vanuit, hij is vaak gedetacheerd geweest, vanuit de Armenraad bij bepaalde acties om daar toezicht te houden. Het was van de harde hulp, een actie van het Rode Kruis [HARK, Nationale Hulpactie Rode Kruis].

I-1: Uw vader moest natuurlijk garanderen, uitzoeken welke gezinnen het het hardst nodig hadden?

G: En door wie werd dat allemaal uitgezocht? Dat werd door NSB'ers gedaan. Want die zaten gevangen in de Doelenkazerne. Dat was eerst een kazerne geweest van het Nederlandse leger. De veldartillerie zat daar. Later de Duitsers; op de hoek van de Singel hadden ze een wachttoren gemaakt. En een groep van die NSB'ers werden onder begeleiding van de BS'ers afgemarcheerd naar het Brokkenhuis om te helpen bij het sorteren van de kleding. Daar heb ik ook een NSB'er leren kennen, die kwam uit Oegstgeest. Dat was een garagehouder, die heeft voor mij die wachttorens nagemaakt van hout. Die heb ik gekregen van hem. Dat is ook weer zoiets.

I-2: Wat bijzonder.

I-1: Die hij tijdens de internering had gemaakt. Na de oorlog is de schaarste...

G: Nee, wat ook belangrijk is, waar je behoefte aan had, dat was nieuws. We hadden in wezen, we hadden verkeerde nieuws gehad. We wilden weten, wat is er gebeurd, hoe was het? Er waren nog geen kranten. Het Leidsch Dagblad mocht niet verschijnen. Een heleboel kranten die wel zijn blijven verschijnen, die hebben een tijdje een verschijningsverbod gehad. De Telegraaf is daar ook een voorbeeld van. Hoe kwam je aan nieuws? Dat was door muurkranten. Je had dus aanplakborden; je had aan het eind van de straat bij ons ook een aanplakbord en je had van die zuilen. Er kwamen steeds meer muurkranten uit, dat waren grote kranten. Ik heb er hier één liggen, die zal ik laten zien, met foto's en onderschriften. En elke week werd er een andere opgehangen. Daar heb ik voor het eerst gezien de bevrijding van [...] Dus die hopen lichamen en die uitgemergelde mensen, zo heb ik die leren zien. En het tweede was, één van de eerste kranten die verscheen was De Kroniek; die verscheen in het gebouwtje waar nu Nieuw China in zit. Op de hoek van de Steenschuur en de Breestraat. Dat werd aangeplakt. Dus de mensen stonden daar te lezen, die gingen een krant staan lezen.

I-1: Buiten, met je jas aan.

G: En dan nog iets. Je had een tijdschrift dat heette de Kijk. Dat was ook weer een tijdschrift van de Amerikanen, waarin in het Nederlands nieuws werd gegeven over wat er was gebeurd. Ook over de

strijd nog steeds tegen Japan natuurlijk. Die kon je in Leiden kopen vanaf pakweg nummer twaalf. Waarom? In 1944 was al een deel van het zuiden bevrijd. Daar is dat tijdschrift gaan verschijnen. Dus toen wij dat tijdschrift te zien kregen, was het al nummer veertien. Alleen onze melkboer had kans gezien om de vroege nummers te pakken te krijgen.

I-2: Wie was die melkboer?

G: Dat weet ik niet meer.

I-2: Oh, jammer.

G: Kijk, een melkboer en een bakker die hadden niet een bepaalde wijk. Die hadden overal klanten, die liepen door de hele stad.

I-1: Vaak uit geloofs...

G: Neem bijvoorbeeld bakker Paats, die ging met zijn kar door de hele stad heen. Hier een broodje, daar een broodje.

I-2: Maar ik vraag het omdat wij nu pas weten hoeveel melkboeren er in de stad Leiden waren.

Daarom was ik benieuwd.

G: Het was heel normaal dat je in de straat drie, vier melkboeren zag. Drie, vier groenteboeren en zoveel bakkers. Voor een half broodje en dan ging ie naar de volgende toe. Ik ben een keer met een melkboer meegelopen. Gewoon, dat vond je leuk. Maar zijn laatste klant zat ergens in Leiderdorp. Maar goed op die man had op één of andere manier de Kijk. Verder had de buurman, oom Willem, die weer terug was in zijn huis. Die was lid van Onze Vloot en dan mocht ik dat tijdschrift Onze Vloot lenen. Ik heb stapels tijdschriften, dan kon je alles lezen over de Marine van voor de oorlog, in de oorlog. Daar wist ik heel veel van. Er was dus behoefte aan nieuws. Men wilden weten. Ook heel veel boeken verschenen er toen.

I-1: Precies, er was heel wat in te halen.

G: Er was heel wat in te halen.

I-1: De bevrijding. Ik denk dat we een overstap maken naar de na-oorlogse periode. Ook een periode die gekenmerkt wordt door veel schaarste. U had het over ruilbeurzen in het voorgesprek.

G: Ja, die rezen als paddenstoelen uit de grond. Daar bracht men spullen die men kwijt wilde. En andere mensen konden daar weer spullen kopen. Die zijn natuurlijk allang verdwenen.

I-1: Uw schooltijd, misschien dat dat ook wel leuk is om te vertellen. Welke scholen ging u en u had een bijbaantje, een krantenwijk?

G: Dat was later. Ik was op de Lagere school op de Hooglandse Kerkgracht. Ik ging in 1941 naar school en dit is een foto dat ik in de tweede klas zat.

I-1: Prachtig, een heerlijke foto.

G: Voor de Lutherse kerk opgesteld. Er waren ook twee jongens in onze klas die waren lid van de Jeugdstorm.

I-1: Van de NSB?

G: Van de NSB. Daar hield je rekening mee, dat wist je.

I-2: In welk opzicht?

G: In wat je zei.

I-2: Moet je nagaan, op die leeftijd. Ook een belasting, lijkt mij.

I-1: En na de Lagere school. Misschien ging de school wel dicht aan het einde van de oorlog waarschijnlijk?

G: Ja, dat kan je ook wel zien. De laatste oorlogsdagen is hij dicht geweest. We hebben eerst tijdelijk in een andere school gezeten. Aan de Lusthoflaan, nee, de Stadhouderslaan, waar nu de Islamitische school in zit. Waar straks de Haanstra weer in gaat. Dat was de school van Bakema, zo heet dat dan. Ik zat op de school van Meijer en hij zat op de school van Bakema. En dan gingen wij 's ochtends naar school, hetzij 's middags en dan om de week draaide dat om. Maar toen was dat ook afgelopen, was er überhaupt geen school meer. Ik ben alleen op school geweest om eten te halen.

I-1: En bij de bevrijding. Toen ging u weer naar school?

G: Toen weer naar school. Toen hielden we dezelfde onderwijzer. Die we hadden in de ene klas, die ging dan mee naar de andere klas. En dat vonden we heel prettig, want er waren onderwijzers, dat

waren vreselijke mensen. Nou, daar kan ik een heel verhaal over houden, maar... Mijn neef, een generatie eerder, die zei: het is allemaal tuig, allemaal tuig.

I-1: Allemaal tuig. Wat bedoelde hij, waarom zei hij dat?

G: Een hekel aan die onderwijzers. Dat had ik ook trouwens, maar goed. De laatste klas, waar ga je naar toe? De leerlingen bestonden voornamelijk uit middenstand en lagere ambtenaren. Allemaal van goed Protestants, geen [...] mindere grondslag. Gereformeerd of Hervormd. Ook die niks waren, want die woonden in de buurt, lekker makkelijk, gewoon om de hoek. Dat waren allemaal zonen van kruideniers, bakkers, slaggers, groenteboeren.

I-1: Geen arbeiders.

G: Meestal toch lagere ambtenaren ook. Echt middenstand. De kleine luiden.

I-1: Juist.

G: Er zat een enkele hoge tussen. Er zat één zoontje van een professor, dat was Brammetje Teeuwis. En er zat bijvoorbeeld de dochter van Steketee, dat was de directeur van de Van der Berg-stichting. Die gingen naar het gymnasium. De anderen gingen naar de Mulo of naar de HBS of de Ambachtsschool.

I-1: En waar ging u heen?

G: Ik naar de HBS. Het gymnasium lag aan het eind van de straat, maar dat was neutraal, openbaar. Het was niet christelijk. Ik moest naar de christelijke HBS aan de andere kant van de stad. Aan de Kagerstraat. Wat nu Visser 't Hooft is.

I-2: Jongens-HBS?

G: Nee, dat waren de katholieken. Die zat op de Boerhaavelaan. De Mariënpoolstraat, was de katholieke HBS voor jongens, met pater Geurts aan het hoofd. En daarachter lag de [...] de christelijke HBS. Dat was een vrij kleine school, 300 leerlingen. Daar moest je toelatingsexamen voor doen. Ik weet me nog goed te herinneren, ik ging er naar toe, naar dat toelatingsexamen. Je had je voorbereid, want je had boekjes speciaal met examenopgaven, van vorige jaren. Alleen in 1945 hebben die jongens en meisjes geen eindexamen gedaan; die kregen zo hun diploma. Ik ging er naar toe met de tram, stapte uit bij de Boerhaavelaan en ik loop de Mariënpoolstraat in. Ik zie allemaal jongens staan, ja, ik ben voor het toelatingsexamen. Ik denk: ik ken niemand hier, wat vreemd. Er komt een pater naar buiten. Ik denk: waar zit ik dan? Helemaal verkeerd.

I-1: Verkeerde school?

G: Verkeerde school voor gestaan. Ik rennen. Ik was net op tijd binnen voor dat toelatingsexamen. Dat heb ik gehaald, dat toelatingsexamen; daar heb ik op school gezeten.

I-2: Goede herinneringen aan, aan die schooltijd?

G: Ja en nee. Ja, nee, in de zin van: wat was ik nou eigenlijk? Zo'n verlegen jongetje. Er waren meisjes in de klas, maar daar had je niks mee, bepaald geen schoonheden. Waren wij trouwens ook niet, als je die schoolfoto van ons ziet, in korte broek. Vreselijk. Maar in het eerste jaar, ik heb niet het idee dat ik veel heb opgestoken. De leraar Frans was erg muzikaal, die lieten we heel veel vertellen over componisten. En aan het eind van het uur, als de bel ging, zei hij: "Oh, we moeten nog Frans doen". Daar heb ik niet veel van geleerd. Ik weet nog wel, bij de Engelse les, de eerste zin die ik heb moeten leren was: 'our house was built in [lime?] and sandstone', en die heeft ons [...] van George Wells verteld. Nou goed. We hadden godsdienstles van een dominee. Ik heb het eerste jaar heel veel godsdienstles gehad van dominee Kelder. Dat was een Hervormd predikant. En die begon, je moest een dictaat maken over [...] zesde en over de [...] enzovoort. Nou, daar heb ik heel veel van geleerd. De andere jaren waren er dominees die zeiden: heb je niet een proefwerk hierna? Ga maar wat voor jezelf doen. Tot mijn schande moet ik ook bekennen dat ik tot het derde jaar van [...] op mijn rapport een tien had. Nou, daar moest je niet mee aan komen, daar was je niet populair mee.

I-1: Heilig boontje.

G: Toen: wat ga je nou later doen? Studeren? Je ging naar de HBS voor een kantoorbaan. Verder studeren kon je alleen maar medicijnen of wis- en natuurkunde en scheikunde. Dan had je HBS-B voor nodig. Dat zag ik niet zitten. Ik zou dan geschiedenis gaan studeren; daar was ik goed in. Ja, maar daar heb je Latijn en Grieks voor nodig. Halverwege de derde klas werden de HBS'en veranderd in een lyceum. Wat ga je dan doen? Ga je dan naar de eerste klas terug, dat is geen optie. Wat dan?

Nou, dan moet je de B-kant volgen, want dan hoef je bij het staatsexamen geen wiskunde meer te doen. Bij het staatsexamen gymnasium zat ook wiskunde in, niet alleen Latijn en Grieks. Nou, dat is een ramp geweest. Als je totaal niks hebt met B-vakken, dan is het... Ik begon ook weer te lezen, literatuur te lezen. Die [...] ons in de vierde klas. Begon ik ook opstellen te schrijven. Ik weet nog goed, het eerste opstel wat ik heb geschreven. Toen ging je een opstel bespreken en toen zei ie: dat is niks. Dat is een vier, dat is een drie en een één voor de moeite. Kwam mijn opstel was, daar kreeg ik een acht voor. Hij vond het zo geweldig.

I-2: Waarover ging dat opstel?

G: Je had een lijstje met titels en dan mocht je uitzoeken. Ik had genomen: De deur stond op een kier. Dus ik had een verhaal geschreven over een huis dat stond aan het Rapenburg, waar ik naar binnen ging via de achtertuin. Waar een moord was gepleegd; een heel spannend verhaal. En toen heb ik, hij zag mij wel zitten. Ik ging toen lezen. Toen las ik voor het eerst toen nog klassikaal, beginnen met de middeleeuwen. Karel en Elegast, De vier heemskinderen, Beatrijs, noem maar op. [...] Er werd gelezen in oorspronkelijk; geen gezeur. Maar ik zat in die bloemlezingen al verder te kijken. Las ik voor het eerst een gedicht van Nijhoff; daar was ik helemaal weg van. Ik ging andere dingen lezen. Ik ging literatuur lezen. Enerzijds had ik de Openbare Bibliotheek Reuven; als ik uit school kwam, ging ik bij Reuven langs naar de tijdschriftenzaal. Daar lagen literaire tijdschriften, Las(?), Podium, Gard Sivik, [...], De Vlaamse Gids en later dus ook de Maatstaf. Ik mocht mij van mijn vader op Maatstaf abonneren.

I-2: Wat voor type blad was dat?

G: Een tijdschrift. Het was een literair tijdschrift. Het bestaat nog steeds. Gesticht door Martinus Nijhoff. Ze hadden een afdeling gedichten, daar stonden de boekjes van de Windroos-reeks in. De eerste boekjes van Hanlo, Vinkenoog en Remco Campert. Die verslond ik. Hermans en Reve en Mulisch en Hugo Claus. 'De bruid in de morgen', dat toneelstuk van Claus, dat die nog [in 1955] gemaakt heeft. En dat zat ik thuis te lezen, ja, aan m'n bureau boven het algebraboek. Of de stereometrie. Of de beschrijvende meetkunde. Want dan kwam mijn moeder de trap op en dan ging dat algebraboek er bovenop. En daarna ging ik weer verder met de tranende acacia's. Maar dat betekende wel dat ik 's morgens vroeg mijn huiswerk moest doen. Dus om vijf uur 's nachts, 's ochtends, knipte ik het lichtje aan en dan ging ik als een razende mijn huiswerk maken, leren.

I-1: U begon met algebra als ontbijt.

G: Ja, en leren zodanig dat je een voldoende had of als je een beurt kreeg een antwoord te kunnen geven. Of een proefwerk te maken, want ik zag de pagina's voor me. Ik kon dus, als ik een vraag kreeg, zag ik de pagina's, de tekst, in mijn gedachten. Ik was 16 toen begon ik ook gedichten te schrijven. Ik weet nog precies één regel uit het eerste gedicht, ik heb het niet meer. Maar toen begon ik gedichten, verhalen te schrijven. Dat werd bekend in de klas. Ja, maar dan kreeg je aanzien. Toen waren er andere jongens die gingen ook schrijven. En er waren meisjes die wilden bij je op bezoek komen, want die wilden jouw gedichten horen. Je was ineens iemand. En toen heb ik ook, het was een christelijke school, kregen we voor het eerst, mochten we in de vierde of vijfde klas culturele avonden gaan organiseren. En toen heb ik daar een sketch voor geschreven. Dat was absurdistisch, want ik las van Beket de toneelstukken. En Sartre, die had ik op mijn eindlijst staan voor het Frans. Dat stuk is opgevoerd. Ik maakte er affiches voor, die hing ik op in de gangen daar. Maar die werden eraf gehaald; daar hadden we toestemming voor moeten vragen. Maar dat stuk komt er en de andere dag komen er leraren naar mij toe, wat ik er mee bedoeld had. Want het was een experimenteel stuk. Dat was, je was ineens, was je daar. Je was zichtbaar. Je kwam ineens uit een grijze massa kwam je omhoog.

I-2: Maar hoe ging u daar zelf mee om? Kon u dat handelen?

G: Ik ging in de schoolkrant schrijven. Je werd geaccepteerd, je was apart, je was bijzonder; dat vond ie ook. Wat dat betreft, de laatste paar schooljaren heb ik het fijn gehad.

I-1: Dat maakte het leuk.

G: Het eindexamen was een drama. Alleen, ik heb wel het beste opstel geschreven. Want wat hadden de leraren gezegd? Jongens, ik krijg veel zwakke broeders. Het is 1954 eindexamen. In 1953 dat herdenking van Van Gogh gehad. 100 jaar. Plesman gaat. Koop een boekje over Van Gogh, lees,

want er zit gegarandeerd iets. En dat was ook zo. Op het eindexamen worden de titels uitgereikt voor een opstel: ha, Van Gogh zat erbij. [...]

I-1: Dan moest je ter plekke op het examen een opstel schrijven over Van Gogh?

G: Nee, niet over Van Gogh. Dat kon je kiezen. Maar heel veel leerlingen die niet zo goed waren in opstelschrijven, die hadden boekjes gekocht over Van Gogh. En over Van Gogh gelezen en die schreven dat gewoon op. Ik heb eerst een kwartiertje zitten nadenken aan mijn bankje. Ik ging helemaal niet schrijven en toen begon ik te schrijven. En toen heb ik geschreven uit de visie alsof ik een tijdgenoot was van Van Gogh. Dat ik in gesprek was met Van Gogh. Als je dus een goed cijfer wil, moet je apart zijn. Als iedereen hetzelfde opstel schrijft over Van Gogh, van hij wordt geboren dan en dan, dat...

I-1: Boeit niet.

G: Later hoorde ik, zowel van de A- als B-afdeling, dat ik het beste opstel had geschreven.

I-1: En u ging van school, u haalde dus wel uw examen?

G: Ik zal je dit vertellen: scheikunde schriftelijk had ik een 2.

I-1: Dat is niet zo best.

G: Toen kreeg ik een mondeling en ik zie nog die scheikundeleraar handenwrijvend uit het lokaal komen. Want je had een gecommitteerde erbij hé. Een tien! Tien plus twee is zes, een voldoende.

I-2: Hoe kwam dat dan dat het mondelinge zo goed is gegaan?

G: Dat is de vragen van die scheikundeleraar geweest. De biologieleraar heeft mij een onvoldoende gegeven. Je had één biologieleraar, die had het erg met de meisjes, maar met mij niet. Dus als je van de eerste tot de vijfde klas dezelfde biologieleraar had en die de pik op je heeft, dan... Die man had me gemakkelijk een voldoende kunnen geven. Maar in het geheel, ik was geslaagd. En een maand later zat ik in dienst.

I-2: Een maand later?

G: In juni, juli kreeg je je eindexamen en 5 augustus zat ik in dienst.

I-1: En toen zat u ergens ver weg waarschijnlijk?

G: Ossendrecht. In het zuiden van Brabant.

I-1: Tegen de Belgische grens.

G: Dan ging ik van Ossendrecht naar Putte en dan had je de grens bij Putte.

I-2: Maar hoe vond u dat van huis zover weg? Want u woonde gewoon nog thuis en een streng gezin.

G: Maar wat had je voor idee? Niks, het was. Kijk, omdat ik, voor staatsexamen gymnasium kreeg je geen uitstel. De enige manier om dat te bekorten, die periode, is vervroegd in dienst. Er is een verzoekschrift ingediend [...] ik was nog 18, toen ging ik de dienst in. Ik weet nog goed, dan ging je met je kloffie, je burgertasje. Ik zie me nog zo aankomen voor het [...] Voor de poort kwam waar 5000 man zaten. Ik sta daar met jongens en er komt een officier en het eerste wat hij zegt is: "Vanaf heden staan jullie onder krijgstucht". Maar ik kwam wel in een batterij, zo heette dat, van allemaal jongens die de middelbare school hadden gestudeerd. En de onderofficieren, die wisten dat dan. Die waren daarover al voorgelicht. Denk erom, die jongens weten allemaal meer dan jullie. Ik ben altijd de jongste geweest. Op de kamer waar ik zat was ik de jongste, de oudste was 26. Er waren jongens bij die waren getrouwd, die hadden kinderen. Die hadden eerst hun studie afgemaakt.

I-1: Hoelang bent u in dienst geweest?

G: 18 maanden. Dat wil zeggen, de bedoeling was dat die jongens van die batterij naar de SRO gingen, school voor reserve officieren in Bussum. Zat ik niet bij.

I-1: Had u dat gewild?

G: Mijn vader wilde dat graag. Mijn vader was toch iemand die wilde dat ik het beter deed, weer een stapje hoger in de maatschappij. Ik zat er niet bij. Want was de andere optie, dat ik naar de SPEC batterij ging. Dat is een specialistenbatterij voor radar en radiotelefonist. Dus na het verlof kwam ik weer gewoon terug in hetzelfde batterij. Ja, wat nu? Ga maar wat doen. Ga de foerier maar helpen, ga bij de administratie zitten. Ja hoor, ik zat erbij, zo na een paar weken en maanden. Ik naar het SRO in Bussum; daar ontmoette ik weer de kameraadjes waarmee ik daar in de kamer had gezeten. Dat scheelde weer bij de kennismakingstijd daar, ontgroening.

I-1: Ontgroening, nu ook actueel. Maar u bent er zonder schade doorheen gekomen?

G: Na drie dagen was ik weer weg, moest ik weer terug naar Ossendrecht. Want ik stond niet op de lijst. Toen weer in Ossendrecht. Wat heb ik toen daar ook weer gedaan? Bij, achter het officiershotel zijn we een kuil, een vijver gaan graven. Al dat soort jongens. Na die twee maanden zei men: ga dan toch dat SPEC batterij doen, en toen ben ik opgeleid tot radiotelefonist. En als zodanig ben ik bij de paraten-afdeling gekomen. Dat was in De Lier.

I-1: De Lier, in het Westland?

G: [...] kamp. Dat was een kamp van de luchtmacht. Die hadden daar een radiocentrum en wij waren ter bescherming van de, wij zaten toen bij landmacht.

I-1: Luchtverdediging?

G: Dat heette toen de luchtartillerie. Ik zat bij de 929ste afdeling van de licht[...] en ik hoorde zelf bij het regiment Kornwerderzand. Ik zat als radiotelefonist en na een paar weken als zodanig dienst te hebben gedaan. Bovendien expert in vliegtuigherkenning.

I-1: Niet onbelangrijk in die dagen van koude oorlog, ja.

G: Ik kon aan de geluiden, aan de stip een vliegtuig herkennen. 'N menselijke verzameling vliegtuigplaatjes. Die wilden ze ook wel hebben. Ik word binnengeroepen bij de afdeling personeelszaken: of ik kon typen? Ja, met twee vingers, weet je wel. Ze hadden gezien dat ik HBS had. Of ik daar wilde komen? Maar wel zo dat ik elke week naar huis mocht. Dus niet één keer in de 14 dagen, maar elke week.

I-1: Vanuit De Lier?

G: Van zaterdagmiddag één tot maandag de eerste gelegenheid.

I-1: Met de bus?

G: Ja, dan mocht ik ook mijn gewone pak aan; ik hoefde geen werkpak aan. En dan was het 's ochtends na het appèl afzwaaien. Want mijn chef was Theo van Boven. Later hoogleraar Volkenrecht geworden. Mijn andere chef was Han Lammers.

I-1: Die later commissaris van de koningin geworden is?

G: Ja, die landdrost geworden is. Eerst wethouder.

I-1: Ik ga nog even terug, want de diensttijd is wel voor u persoonlijk goed, maar voor de Leidse geschiedenis iets minder interessant, want dat gebeurde niet in Leiden. Ik heb nog twee dingen die ik nog wil benoemen in uw Leiden tijd. U heeft langs de kant gestaan, u heeft Churchill binnen zien komen?

G: Ja, dat was toen hij zijn ere-doctoraal [ere-doctor, 10-5-1946] kreeg.

I-1: Kunt u daar nog iets over zeggen?

G: Ik stond op de Korevaarstraat zo'n beetje ter hoogte van het Levendaal. Komt ie met zijn auto voorbij. Staat hij met zijn sigaar en z'n V-teken. En hij is toen geïnterviewd door Gerard Goudriaan.

I-1: Dat zegt mij niks.

G: Gerard Goudriaan was een bekende Leidse student uit die tijd, die in de oorlog al publiceerde. En een neefje van hem, Buck Goudriaan, ook een Leids figuur. Die onder andere een boek heeft geschreven over Leiden door in de Tweede Wereldoorlog. En een boek over Gerrit Kastein geschreven. Die heeft ook een boek geschreven over Gerard Goudriaan. Dat was in Leiden een bekende student. In die zin, hij kocht zijn wandelstokken, überhaupt als student, in de Vrouwensteeg bij een antiquair daar. De antiquair die later is gaan zitten in het huis van Gerard Dou op het Rapenburg [J.C. van Ruiten]. En die kocht daar zijn wandelstokken en als die dan teveel, hij woonde ergens bij de Boerhaavelaan op kamers. Maar als hij iets teveel gedronken had, gaat het verhaal, dan kwam hij uit de sociëteit. Heel simpel: dan zette hij zijn stok in de rails van de tram en liep hij zo. Ja, maar op een bepaalde tijd reed er geen tram en kwam hij bij de remise terecht.

I-1: Dat is een mooie komische anekdote. En ik wilde ook nog, en dan gaan we afronden. U had het in het voorgesprek over het fenomeen wat we helemaal niet meer kennen natuurlijk, de porder.

G: Ja, dat was in de tijd. In 1957 ging ik studeren, geschiedenis, met 20 studenten. Ze zeiden: hoe komen die mensen aan het werk later, dat zijn er toch veel teveel? Later zaten er honderden, maar wij met z'n twintigen. De afstand met de hoogleraar was ook heel anders. Je liep in pak, jasje dasje. Niet los of een trui. Bij de hoogleraar kwam je thuis voor je tentamens hé. Dat moest je schriftelijk aanvragen. Niet even een belletje. Nee, je schreef een brief. En je liet het aan de hoogleraar over

wanneer hij gelegenheid had. Goed, ik ging wat bijverdienen. Ik bracht de Leidse Post rond. Dat is eigenlijk een voorloper van wat nu de Leidenaar is. Een huis-aan-huisblad. Ik had dan vrijdag college van negen tot elf en dan rende ik naar hoek Kloksteeg, Herensteeg, in dat café. Want in dat café werden de kranten uitgedeeld. En dat nam ik mee naar huis. Dat waren pakken van 500. Dat kon ik in één keer meenemen en 150 los in een plastic zak aan je stuur thuisbrengen. En dan ging ik met het eerste pak, touwtje los, onderweg. Ging ik de hoek van de Kijfgracht uit, bij de Zijlsingel, waar nog de Grofsmederij zat. En de vellenbloterij van Marijt, ook nog familie van mij. Waar het altijd lekker stonk van al die vellen, die hingen daar te drogen. Dan rende ik dus over die grachtjes. Fiets neerzetten aan het begin van de gracht, zoveel kranten en hup rrrrrt, weer op de fiets, weer naar de volgende gracht. Dat ging heel snel. Trouwens, op die grachtjes zie je vaak geen brievenbussen of er stond een deur open, dus...

I-1: Je gooide het op de mat?

G: Nou, je gooide het naar binnen, want er was geen mat. Dat waren huizen zonder behang, armoe troef. En dan gauw naar huis, even eten. Om vier uur was ik dan klaar, dan zat ik op de Hoogstraat. Dan had ik de laatste weggebracht bij De Faam en Maartense, een religieuze artikelenzaak. En dan had ik het idee dat ik twee gulden verdiende per uur. Want dan had ik 1650 kranten weggebracht in vier uur tijd. Het punt was: als de kranten dikker werden, dan moest ik dus twee keer rijden om de kranten op te halen. En was er reclame bij, die werd apart thuis door een vrachtwagen van tevoren al, die kon je insteken. Maar ik ging ze apart rondbrengen. 's Avonds werd dus de reclame gebracht en 's morgens vóór ik die andere kranten ging halen, ging ik die reclame rondbrengen. En toen heb ik de porder werkzaam gezien, die langsreed bij de mensen, op het raam bonsde. En als hij geluid kreeg van binnen, ja, enzovoort.

I-1: Dat was in het jaar?

G: 1957, 1958 of zo. Toen was ook nog de Middelstegracht voor de helft gracht. De Uiterstegracht was in zijn geheel gracht en uiteraard de Waardgracht en de Oranjegracht.

I-2: Maar de porder is dus eigenlijk iemand die mensen wekt, kort gezegd.



Dhr. Hollebeek als jongen op de foto bij V&D voor 25 cent.